

2020/1.

JÖSZ JOGTUDOMÁNYI SZEMLE

2020. évfolyam 1. szám

**Versenykorlátozó magatartások fenntarthatósági
alapon való egyedi mentesítésének kérdései**
6. oldal

**Impartiality and independence in international
commercial arbitration**
19. oldal

**Ásó, kapa, nagyharang? – A házasság felbontása
Magyarországon**
32. oldal

**A versenyjogi jogsértések következtében felmerülő
magánjogi kárigények**
41. oldal

Bemutatkozik a JÖSZ Szakkollégium
56. oldal

ALAPÍTVÁNY

JÖSZ JOGTUDOMÁNYI SZEMLE

Impresszum

Főszerkesztők: Bordács Bálint és Kolláth Mihály Gábor

A szerkesztőbizottság tagjai:

Gellér Balázs, Hack Péter, Koltay András, Menyhárd Attila, Nagy Marianna, Somssich Réka, Bordács Bálint, Kolláth Mihály Gábor

Lektorálta: Takács Enikő

Belső tervezés és grafikai munkák: Kolláth Mihály Gábor

Kiadja: Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány

Székhely: 1025 Budapest, Pusztaszeri út 70/ a. II//1.,

Levelezési cím: 1056 Budapest, Szerb utca 3.

alapitvany@josz.org

A kiadásért felel: Dr. Nagy Dániel, a Kuratórium elnöke

Nyomdai munkák: Robinco Nyomda

ISSN: HU ISSN 2732-1916

Kapcsolat: szemle@josz.elte.hu

Lapzárta: 2020. szeptember 24.

© Bordács Bálint, Kolláth Mihály Gábor (2020)

© A szerzők (2020)

© Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány (2020)

Minden jog fenntartva. All rights reserved.

2020. évfolyam 1. szám (2020/1.)

A JÖSz Jogtudományi Szemle a Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány által kiadott jogtudományi folyóirat, melyben a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium jelenlegi és alumni tagjai publikálják tudományos igénygel írt munkáikat. A publikációk szakmai színvonalát konzulensi rendszer keretében ellenőrizzük, a Szemle szakmai minőségének felügyeletére szerkesztőbizottság működik.

Tartalomjegyzék

Kiadói köszöntő	3. oldal
Főszerkesztői köszöntő	4. oldal
Igazgatói köszöntő	5. oldal
Tanulmányok:	
Bordács Bálint: <i>Versenykorlátozó magatartások fenntarthatósági alapon való egyedi mentesítésének kérdései</i>	6. oldal
Pap Kristóf: <i>Impartiality and independence in international commercial arbitration</i>	19. oldal
Szelicsán – Szajáni Laura Erzsébet: <i>Ásó, kapa, nagyharang? – A házasság felbontása Magyarországon</i>	32. oldal
Teleki Lóránt: <i>A versenyjogi jogsértések következtében felmerülő magánjogi kárigények</i>	41. oldal
Bemutatkozik a JÖSz Szakkollégium	56. oldal

Kiadói köszöntő

Tisztelt Olvasó!

Megjelent a JÖSz Jogtudományi Szemle, a JÖSz Szakkollégium jogtudományi folyóiratának első száma, a JÖSz Alapítvány támogatásával.

Ezt az egy mondatot olvasva is látható, hogy az elmúlt években a JÖSz milyen kiemelkedő fejlődésen ment keresztül. Az egyesületi, majd szakkollégiumi bejegyzést, és az Alapítvány létrehozását követően a Szemle megjelenése egy újabb mérföldkő a JÖSz tudományos tevékenységének kiteljesedése felé. Ezen eredmény miatti büszkeségünk mellett azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy egy tudományos folyóirat első számának megjelenése rendkívüli lehetőség és egyben felelősség is.

Lehetőség, ugyanis ezen a felületen a JÖSz szakkollégistái és Alumni tagjai a szélesebbközönség számára is elérhetővé tehetik állam- és jogtudománnyal kapcsolatos műveiket, úgy hogy azzal egyidejűleg JÖSz, mint szakmai műhely hírnevét is öregbítik. Emellett pedig felelősség, hiszen a megjelenő írások nem csak szűkebb közösségünket, hanem a hazai jogtudományt és jogászképzést is képviselik.

Ennek tudatában kell a jövőben is arra törekedni, hogy a Szemle mindenkor a legmagasabb szakmai igényességnek megfelelő tartalommal jelenjen meg.

Dr. Nagy Dániel
Kuratóriumi elnök
Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány

Főszerkesztői köszöntő

Tisztelt Olvasó!

A JÖSz Jogtudományi Szemle első lapszámát tartja kezében.

A Szemle létrehozásával elsődleges célunk, hogy a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium, illetve a Joghallgatók Önképző Szervezete Egyesület jelenlegi és alumni tagjainak olyan publikációs felületet biztosítsunk, amely kapcsolatot létesít a szerzők egyéni tudományos teljesítménye és a JÖSz, mint jogszakmai műhely között.

A Szemle elkötelezett amellett, hogy magas színvonalú jogtudományi tanulmányokat jelentessen meg, melyek szolgálják olvasói tudományos fejlődését és egyben betekintést engednek a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium szakmai tevékenységébe. Ennek megfelelően jelen lapszám a hazai és nemzetközi témákat érintő tanulmányok mellett a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium is röviden bemutatásra kerül.

A főszerkesztők külön köszönettel tartoznak a Szemle Szerkesztőbizottságának, akik, mint a jogtudomány széles körben elismert hazai képviselői szakmai iránymutatásukkal segítik színvonalas működésünket.

Dr. Bordács Bálint
Dr. Kolláth Mihály Gábor
Főszerkesztők

Igazgatói köszöntő

Tisztelt Olvasó!

A Joghallgatók Önképző Szervezetét (JÖSz) 2012-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának néhány hallgatója alapította, akik elhatározták, hogy az egyetemi tantervben lefektetett szigorú határokon túllépve egymást segítve, önképzéssel bővítik tovább ismereteiket. Működését egy baráti közösség által alapított önképző körként kezdte meg strukturális fejlődését és rálépett a fejlődés hosszú ösvényére. Nagy örömmel tölt el minket, hogy egy újabb mérföldkőhöz érkezett el közösségünk azzal, hogy a JÖSz Folyóirat első száma megszületett, melyet az Olvasó jelenleg a kezében tart.

A JÖSz tevékenysége alapvetően három pilléren nyugszik: a jogtudomány, a művelődés és a szeretetszolgálati pilléren. A JÖSz XXI. századi, innovatív és interdiszciplináris oktatási tevékenységet tűzött ki célul, amely az eltömegesedő jogászképzésben az egyetemi tanulmányok és kötelezettségek eredményes teljesítésének elősegítése mellett, a tehetséggondozás jegyében a tagság számára biztos elméleti és gyakorlati alapokat nyújt ahhoz, hogy a következő évek és évtizedek legjobb jogászaivá válhassanak. A kurzusrendszer és projektrendszer, önképzések, előadások mellett kiemelkedően fontosnak tartjuk tagjaink tudományos ambícióinak támogatását, ösztönözzük a tagok egyéni és csoportos kutatásait.

Ezen szakmai folyóiratban a Szakkollégium jelenlegi és korábbi tagjai lehetőséget kapnak tudományos igénnyel megírt, a jogtudomány tágabb tárgyköréhez tartozó témákkal foglalkozó tanulmányaik megjelentetésére, melyek szakmai igényességét konzulensi rendszer keretében ellenőrizzük.

Reméljük, hogy e folyóiratot fogatva és a fentiek ismeretében teljesebbé válik a JÖSz-ről kialakult kép az Olvasó számára. Bízunk benne, hogy a JÖSz folyóirat nem csupán a szervezet tagjai számára ad lehetőséget arra, hogy gondolataikat és kutatásaikat megosszák, hanem értékes információkat közvetít és kellemes olvasási élményt nyújt azoknak is, akik kézbe veszik.

Dr. Takács Enikő

Igazgató

Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium

Tanulmányok

Bordács Bálint*

Versenykorlátozó magatartások fenntarthatósági alapon való egyedi mentesítésének kérdései

Absztrakt: Tanulmányomban a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés, mint figyelembe vehető szempont szerepét vizsgálom az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése és a Tpv. 17. § szerinti egyedi mentesítés vonatkozásában. A releváns joggyakorlat és „soft law” anyagok vizsgálatával értékeléssel mutatom be a fenntarthatósági alapon való egyedi mentesítés lehetőségeit, elsősorban a hatékonysági előnyökre, és a fogyasztók méltányos részesedésére helyezve a hangsúlyt.

1. Bevezetés

Ahogy az elmúlt években is megtapasztalhattuk, a környezetszennyezés hatásai egyre inkább kézzelfoghatóak lesznek a mindennapokban is, egyre nagyobb jelentőséggel bír a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés a gazdaság szinte minden területén. Jóllehet az árérzékenység továbbra is központi szerepet tölt be a fogyasztói döntések meghozatalakor, azonban egyre több fogyasztó veszi figyelembe vásárlásai során a fenntarthatóság és a környezetvédelem fontosságát. A fogyasztói szokások ilyen jellegű változását a vállalkozások is egyre nagyobb mértékben veszik figyelembe piaci stratégiájuk és termékeik jellemzőinek kialakításakor. Az új termékek és szolgáltatások megjelenésekor látható, hogy legalábbis szavakban növekvő hangsúly helyeződik a jövő generációk érdekeinek figyelembevételére. A vállalkozások tevékenysége kapcsán a környezetvédelem előtérbe helyezését a fogyasztói elvárások mellett bizonyos állami és nemzetközi ösztönzők (pl. kibocsátási korlátozások, energiahatékonysági minimumkövetelmények) is megkövetelik.

A piaci változásokat követve a versenyhatóságok részéről is egyre nagyobb hangsúly helyeződik a versenyjog és fenntarthatóság kapcsolatának vizsgálatára. 2014-ben a holland kormány irányelveket¹ határozott meg a holland versenyhatóság részére, melyben az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ.) 101. cikk (3) bekezdésével azonos holland jogszabály alkalmazásának és a fenntarthatóságnak az összeférhetőségével

* A Szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egykori hallgatója, a Gazdasági Versenyhivatal munkatársa. A Szerző elérhetősége: baaliint@gmail.com

foglalkoznak. 2015-ben pedig, hosszú vitákat követően aláírásra került az Egyesült Nemzetek Éghajlatváltozási keretegyezménye (UNFCCC) tagjai által kötött párizsi éghajlatváltozási egyezmény, melyet az Európai Unió is ratifikált, és 2016. november 4-én hatályba is lépettⁱⁱ valamint a következő Európai Bizottság programjának része egy európai „Zöld New Deal”.ⁱⁱⁱ

A téma folyamatos, versenyjogi szempontból is releváns aktualitását mutatják Margarethe Vestager, az Európai Unió korábbi versenyjogért felelős biztosának ez irányú kijelentései is. A főbiztos beszédeiben kijelentette, hogy a vállalkozásoknak nem csak a termékeik minőségéért, hanem a környezetre gyakorolt hatásaiért is felelősségeket kell vállalniuk^{iv}, valamint, hogy a piaci versenyt támogató versenypolitikának és versenyjognak kiemelkedő szerepe van a fenntarthatósági célok megvalósításában, hiszen folyamatos innovációra ösztönzi a piaci szereplőket.^v

2. Egyedi mentesítés

A környezetvédelmi politika által meghatározott célok elérésre érdekében sok esetben a vállalkozások egyoldalú környezetvédelmi vállalásokat tesznek, azonban egyes esetekben a céljaik elérését nem tartják megvalósíthatónak együttműködés nélkül. A fenntarthatóság mint cél elérése érdekében folytatott vállalatok közötti együttműködés elfogadható, amíg az nem sérti a versenyjog előírásait, illetve a fogyasztók érdekeit. Amennyiben ennek az együttműködésnek az intenzitása elér egy bizonyos, a versenyjogi szempontból már kritikusnak tekinthető szintet, és jogsértést valósít meg, felmerül a kérdés, hogy lehet-e helye az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése, illetve a Tpv. 17. § szerinti egyedi mentesítésnek.

Az európai közösségi joggyakorlat már több mint két évtizede foglalkozik a fenntarthatóság és környezetvédelem versenyjogi aspektusaival. A környezeti szempontok figyelembevételével kapcsolatos pozitív hozzáállás már a kezdetektől fogva megfigyelhető az európai joggyakorlatban, ezt jól példázza, Mario Monti, a Bizottság korábbi versenyjogért felelős biztosának a későbbiekben részletesen bemutatott CECED ügy eredménye kapcsán kifejtett véleménye, miszerint a döntés jól példázza, hogy a környezetvédelmi szempontok figyelembevétele nem áll ellentétben a versenypolitika megvalósításával. Álláspontja szerint egyes esetekben ugyanis versenykorlátozó magatartások a megfelelő és szükséges eszközök az olyan környezeti célok eléréséhez, amelyek a jelenlegi és jövőbeni generációk hasznára is válnak.^{vi} Kiemelendő, hogy a Tpv. 17.§ a) pontja az EUMSZ.-t meghaladva nevesíti is a környezetvédelmet, mint a mentesség egyik mérlegelendő szempontját.

Véleményem szerint a releváns joggyakorlat vizsgálata és értékelése alapján levonhatók olyan következtetések, amelyek a jelenlegi jogszabályi környezetben egy fenntarthatósági alapon való egyedi mentesítés esetén a szükséges feltételek teljesítését megalapozhatják, tanulmányomban ezekre kívánok rávilágítani. A feltételek vizsgálatakor kiemelt figyelmet fordítok a hatékonysági előnyökre, és a fogyasztók méltányos részesedésére.

3. Joggyakorlat, irányelvek

3.1. Hatékonysági előnyök

A következőkben azon ügyek, írásom témája szempontjából releváns részleteit mutatom be, amelyek álláspontom szerint meghatározóak a környezeti szempontok, mint az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése szerinti hatékonysági előnyök figyelembevehetősége és értékelése szempontjából. Az ügyek nem csak a közösségi joggyakorlatból kerültek ki, mivel a közelmúltban a tagállami hatóságok gyakorlatában is egyre inkább felmerülnek ilyen jellegű kérdések, és a versenyjog harmonizációja okán ezek is hasznos tanulságokkal szolgálhatnak valamennyi tagállam versenyjoggal és versenypolitikával foglalkozó szakemberei számára.

CECED ügy^{vii}

A CECED ügyben a Bizottság az európai mosógépgyártó vállalatok döntő többsége által kötött megállapodást vizsgálta, amelyben azok a háztartási mosógépek energiahatékonyságának növelésére kötelezték magukat.^{viii}

A megállapodás célja az volt, hogy a mosógépek energiaigénye 2002-ig 20 százalékkal csökkenjen, amely lényegében a nem energiahatékony mosógépek gyártásának importjának kizárásával jelentett egyet. A megállapodás egy energiahatékonysági standardot hozott létre, amelynek valamennyi a megállapodásban részes vállalkozások által gyártott, vagy importált mosógépnek meg kellett felelnie. Ennek elérése érdekében a vállalkozások megállapodtak abban, hogy D-nél rosszabb osztályú mosógépeket a korábbi gyakorlatuktól eltérően a jövőben nem fognak gyártani, illetve értékesíteni. A megállapodás következtében a kevésbé fejlett, kevésbé hatékony mosógépek kiszorultak a piacról.

A CECED álláspontja szerint a megállapodás növelte volna az Európai Unió területén értékesített mosógépek energiahatékonyságát, és az ily módon előálló előnyökből, a kevesebb felhasznált elektromos áramból származó megtakarítással, a fogyasztók is részesedtek volna.^{ix} A megállapodás következtében tehát a fogyasztók választási lehetőségei csökkentek, a D-G energiasztályú termékek vonatkozásában a gyártók közötti verseny megszűnt, a termékek árai

pedig valószínűsíthetően nőttek volna, így a Bizottság álláspontja szerint a megállapodás az EK Szerződés 81. szakasz (1) bekezdése, vagyis a jelenlegi EUMSZ. 101. szakasz (1) bekezdése, alá esett.^x

A Bizottság azonban arra a megállapításra jutott, hogy mivel az A-C osztályú mosógépek lényegesen előnyösebbek környezetvédelmi szempontból, így a fenntarthatósági előnyök meghaladják a növekvő költségekből eredő hátrányokat, és az energiatakarékos megoldások miatt csökkenő költségek rövid időn belül megtérítik a mosógépek árának emelkedését a fogyasztók számára. Az energiahatékonyságot lehetővé tevő technológiai megoldásokon túl a vállalkozások pedig továbbra is versenyeztek, így a megállapodás mentesülhetett.

Webtaxi ügy^{xi}

A luxemburgi versenyhatóság több taxitársaság azon megállapodását vizsgálta, és találta versenykorlátozónak, mely szerint áraikat egy önműködő algoritmus használatával egyeztetik.

Az áregyeztetés alapjául szolgáló eszköz a „Webtaxi” egy taxifoglaló alkalmazás volt. Az alkalmazás földrajzi meghatározottság és az utas által megjelölt egyéb kritériumok alapján összeköti az utast és a hozzá legközelebb lévő taxit.

Az a gyakorlat, hogy a taxi szolgáltatók megállapodása alapján a viteldíjakat az árazó algoritmusok segítségével azonos módon meghatározzák árkartellnek minősül a luxemburgi versenyhatóság döntése értelmében.

A hatóság azonban a luxemburgi versenytörvény, az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdésével megegyező rendelkezése alapján egyedi mentességben részesítette a megállapodást.

A Webtaxi azzal, hogy az utashoz a legközelebb lévő taxit irányította csökkentette az utas nélkül megtett távolságokat. Ezáltal csökkent a károsanyag kibocsátás is, amely a környezetvédelmi célkitűzéseket elért szempontjából komoly jelentőséggel bír. Az utasok a Webtaxi egységes platformján keresztül különböző taxitársaságok ajánlatai közül válogathatnak, valamint folyamatosan hozzáférhetnek a taxiszolgáltatáshoz. Az alkalmazás használata a szolgáltatók szempontjából is jelentős hatékonyságnövelő hatással bír, mivel az alkalmazáson keresztül folyamatosan tudják követni a kereslet változásait területi és időbeli vonatkozásban is, és így könnyebben tudják az erőforrásaikat allokálni.^{xii}

Ezek alapján megállapítható, hogy az algoritmus alkalmazása általános árcsökkenéshez vezet a taxiszolgáltatások vonatkozásában. Környezeti előny, hogy mivel az alkalmazás a

legközelebbi taxit küldi az utashoz csökken a várakozási idő, valamint a kevesebb megtett távolság kevesebb károsanyag kibocsátással jár, és így egészségesebb környezetet biztosít a város lakói számára.

A fenti előnyökből a fogyasztók is méltányosan részesednek, hiszen az utazásuk kényelmesebbé, rövidebbé válik, és környezetkímélőbb is.

Votob ügy^{xiii}

A VOTOB egy holland szervezet, melynek tagjai tartályokat adnak bérbe a vegyipar szereplői számára. A környezeti normáknak való megfelelés céljából a VOTOB megállapodott a holland hatóságokkal, hogy csökkenti a károsanyag kibocsátását. A szervezet terve szerint a kiadások egy részét a kormánynak kellett volna fizetni, ami azonban ezt végül nem vállalta.

Ennek ellenére a VOTOB úgy döntött, hogy eleget tesz a szerződésben vállaltaknak és a szükséges összeget a tényleges szennyezőktől, a vegyipari vállalatoktól szerezte be. A tartályszolgáltatók ennek érdekében egy fix, környezetvédelmi felárat adtak a szolgáltatási díjaikhoz, ami ellentételezte az állami támogatás miatti forrásvesztést.

A Bizottság megállapította, hogy ez a magatartás árörögzítésnek minősül. Az általános felár ugyanis nem eredményez környezetvédelmi előrelépést, és a tényleges környezetvédelmi költségek is rejtve maradtak. Ebből kifolyólag a magatartás az EK Szerződés 81. cikk (1) bekezdésben foglalt tilalom alá esett.

Chicken of tomorrow^{xiv}

2015-ben holland vállalkozások – élelmiszer-üzletláncok, baromfitenyésztők, csirkehétfeldolgozók meg kívántak egyezni, hogy megszüntetik a nem fenntartható forrásból származó csirkehús értékesítését.

Ebben az esetben a holland versenyhatóság (továbbiakban: ACM) megpróbált figyelmet fordítani a nem gazdasági jellegű előnyökre. E vonatkozásban az ACM megvizsgálta, hogy a haszonállatok jóléte, a környezeti szempontok, és a közegészségügy javulása fogyasztók számára nyújtott előnynek tekinthető-e, valamint, hogy a fogyasztók hajlandók-e többet fizetni a fenntartható forrásból származó csirkehúsért. Az ACM álláspontja szerint ezen tényezők akkor tekinthetők előnynek, ha ezek a fogyasztók számára tényleges előnyként jelentkeznek.

Az ACM döntése szerint a megállapodás eredményeként létrejött áremelkedés meghaladta a fogyasztók által még vállalható összes többletkiadást, így a fogyasztók

vonatkozásában tényleges előny nem realizálódott, ennek eredményeképp a megállapodás nem mentesíthető ez EUMSZ 101. cikk (3) bekezdése alapján.

Az *Exxon/Shell* ügyben elfogadta a Bizottság, hogy a környezeti kockázatok elkerülését a fogyasztók jelentős része előnyösnek tekinti annak fényében, hogy a társadalom egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a természeti erőforrások csökkenésének, illetve és a természeti környezet veszélyeztetettségének.^{xv}

A *Philips/Osram* ügyben az Európai Bizottság pedig megállapította, hogy a hatékonyabb eszközök használata csökkenti a légszennyezést, és így a fogyasztók a negatív externáliák csökkenése révén közvetlen és közvetett módon is előnyökben részesülnek.^{xvi}

A joggyakorlat mellett szükséges még megemlíteni a közelmúlt egyik legprogresszívebb versenyhatósági ajánlását.^{xvii} A „*Position paper: competition and sustainability*” elnevezésű dokumentumban az ACM megvizsgálta az EUMSZ 101. cikk (3) bekezdésében található szempontrendszer fenntarthatósági tényezők esetében való érvényesíthetőségét. A javaslatban újszerű, és álláspontom szerint mindenképpen megfontolásra érdemes felvetések találhatók. Az ACM szerint ugyanis a fogyasztói jólétet tágabban szükséges értelmezni, mivel a hatékonysági előnyök lehetnek nem gazdasági természetűek, és jövőbeliek is, ebben az esetben azonban a fogyasztók egy meghatározott csoportjának részesülniük kell belőlük. A hatékonysági szempontoknál tehát a holland javaslat szerint egy széleskörű jóléti szempontot kell figyelembe venni. Ez azt jelenti, hogy nem csak a fogyasztókat közvetlenül érintő előnyök, így az ár, minőség, vagy választéknövekedés veendő figyelembe, hanem a szélesebb körű előnyök is mint a környezeti hatások. Ez teljesen egybevág a gazdasági szempontok figyelembevételének fontosságával, ugyanis, egy-egy projekt tervezésekor is figyelembe kell venni a környezeti hatásokat. A dokumentum szerint így például a szén-dioxid kibocsátás csökkenése, a túlhalászás visszafogása, vagy az erdősítés olyan tényezők lehetnek, amelyek figyelembe veendők egy egyedi mentesítés esetén, annak ellenére, hogy nem gazdasági jellegűek és hatásaikat csak a jövőben fejtik ki.

3.2.A fogyasztók méltányos részesedése

A fogyasztók részesedése, mint az EUMSZ 101. cikk (3) bekezdésben rögzített konjunktív feltételek egyike kiemelt jelentőséget kap a fenntarthatósági, környezetvédelemmel kapcsolatos megállapodások mentesíthetőségének vizsgálatakor. Kulcskérdés ugyanis, hogy csak a megállapodás által közvetlenül érintett piac fogyasztói számára nyújtott előnyök adhatnak-e alapot a mentességre, és felállítható-e egy szempontrendszer, amely alapján

megvizsgálható, hogy a különböző piacok fogyasztói részére nyújtott előnyök együttesen ellensúlyozzák-e a versenykorlátozást.

Az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdéséhez tartozó iránymutatás^{xviii} 43. bekezdése szerint a versenykorlátozó megállapodásból származó előnyöknek azon a piacon kell megjelenüek, amelyet a megállapodás érint. Az irányelv szerint a fogyasztókat egy adott földrajzi vagy termékpiacon ért negatív hatásokat rendes esetben nem lehet kiegyenlíteni és kárpótolni egy másik, nem kapcsolódó földrajzi vagy termékpiac fogyasztóra gyakorolt pozitív hatással. Ha azonban a két piac kapcsolódik egymáshoz, figyelembe lehet venni a különböző piacokon elért hatékonysági előnyöket, feltéve, hogy a korlátozás miatt hátrányosan érintett fogyasztói csoport lényegében megegyezik a hatékonysági előnyökből részesülővel.

A Bíróság 2002-es *Compagnie Générale Maritime* ügyben hozott ítélete szerint a hasznok vizsgálata vonatkozásában nem csak a vizsgált megállapodásból származó előnyöket kell figyelembe venni, hanem az egyéb piacokon jelentkező előnyöket is, így azok az egyéni mentesség megállapítása során figyelembe vehetők.^{xix}

A CECED ügyben a Bizottság nem csak a közvetlen fogyasztóknál jelentkező, az alacsonyabb energiafelhasználásából eredő költségbeli előnyöket vette figyelembe, hanem kimondta, hogy a társadalom részére nyújtott környezeti előnyök abban az esetben is a fogyasztók részére nyújtott méltányos részesedésnek tekinthetők, ha nem a közvetlen vásárlók részesednek belőlük. Összességében a CECED megállapodás által a társadalom részére nyújtott előnyök több mint hétszeresen haladják meg a nagyobb energiahatékonyságú mosógépek előállítására miatt áremelkedés okozta hátrányokat. Egy ilyen mértékű környezeti előny megfelelő részesedést biztosítana a társadalom számára a gazdasági előnyökből, még abban az esetben is, hogy ha a berendezések tényleges vásárlóinál ez az előny közvetlenül nem jelenne meg. Az előnyök, az eszközök alacsonyabb energiafogyasztása okán pedig nem csak a mosógépek piacán, hanem az energiatermelés piacán is jelentkeznek. Ez alapján a Bizottság akkori álláspontja szerint ezek a közvetett, környezeti előnyök is teljesítenék az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése szerinti követelményeket, abban az esetben is, ha nem csak a megállapodás által érintett piacon jelentkeznek.

Egyes közelmúltbeli ügyek alapján azonban tágabban értelmezhető az Iránymutatás a hatékonyságnövekedéssel érintett piacok kapcsolódó jellegére vonatkozó rendelkezése.

A Mastercard ügyben^{xx} megállapításra került, hogy azok az érzékelhető objektív előnyök, amelyekre az EK 81. cikk (3) bekezdésében foglalt első feltétel vonatkozik, nemcsak az érintett piacon, hanem olyan más piacokon is kialakulhatnak, amelyen az érintett megállapodás kedvező hatású lehet, akár általánosabban minden olyan szolgáltatás számára, amelynek

minősége vagy hatékonysága javulhat az említett megállapodás megléte folytán. Ezek a hatások abban az esetben tekinthetők a vizsgált intézkedésekből eredő hátrányok megfelelő ellensúlyainak, amennyiben nem csak az egyik érintett piacon jelentkeznek, különösen akkor, ha érintett piacok fogyasztói lényegében nem azonosak.^{xxi}

A Star Alliance ügyben^{xxii} pedig a Bizottság kiterjesztően értelmezte az Iránymutatás 43. szakaszát, mivel figyelembe vette a releváns piacon túli hatékonyságnövekedést, azonban megállapította, hogy ezt a különböző piacok fogyasztói közötti nagymértékű átfedés tette lehetővé.

Azt az álláspontot, miszerint az előnyöknek nem kizárólagosan azokra a fogyasztókra kell vonatkoznia, akik a megállapodás által érintett piacon vannak ACM ajánlása is magáévá teszi.^{xxiii}

4. Értékelés

Hatékonysági előnyök

A vizsgált ügyek, és az EUMSZ. rendelkezési alapján megállapítható, hogy az egyedi mentesítésnek elengedhetetlen feltétele, hogy gazdasági előny származzon a versenykorlátozó magatartásból. A magatartás eredményeként tehát csökkennie kell az energiateljesítménynek, amely alacsonyabb költségeket jelenthet a fogyasztók számára. A környezeti előnyök e mellett, kiegészítő szerepet tölthetnek be.

A Bizottság CECED-ügyben tett megállapításaiból ez véleményem szerint egyértelműen levezethető. E szerint azon mosógépek, amelyek az egyéb körülmények változatlanlansága mellett kevesebb elektromos áramot használnak fel, vitathatatlanul nagyobb hatékonysággal működnek. Az alacsonyabb energiateljesítmény közvetett módon csökkenti az elektromos áram termeléséből eredő környezetszennyezés mértékét. Másrészt pedig további környezetvédelmi előnyökkel is jár, például a vízfogyasztás vagy a mosószer-felhasználás csökkentésével. Az tehát, hogy a jövőben azonos szolgáltatást nyújtó, azonban hatékonyabb, és így kevésbé környezetszennyező berendezések kerülnek forgalomba, gazdasági szempontból előnyösebb helyzetet jelent, mint ha a megállapodás nem jött volna létre.

Szintén szükséges, hogy a környezetvédelmi helyzet javításához való hozzájárulás nettó értéke összességében ellensúlyozza a költségek növekedését. A Chicken of tomorrow és VOTOB ügyekben nem realizálódott tényleges előny a fogyasztóknál, így nem is kerülhetett sor az egyedi mentesítésre. A VOTOB ügy kapcsán az a következtetés is levonható, hogy egy általános díjemelés, még ha környezetvédelemre hivatkozással történik is, nem mentesülhet, ha nem kötődik hozzá semmilyen tényleges környezetvédelmi előrelépés, vagy

kibocsátáscsökkentés. Ebben az esetben ugyanis a vállalkozások környezetvédelemre alapozott magatartása mindössze áremelés volt, amely mögött a szennyezés tényleges ára rejtve maradt. A verseny csökkent, a fogyasztók pedig nem részesültek semmilyen előnyben.

Az is egyértelműen megállapítható, hogy nem kerülhet sor a verseny kizárására. Kérdéses azonban, hogy milyen mértékű versenykorlátozás tekinthető megengedhetőnek. A bemutatott jogesetekben többféle megközelítés is található. Mind a VOTOB és a Webtaxi ügyben az ár, mint a verseny egyik leglényegesebb komponense vonatkozásában valósult meg a korlátozás.

A Bizottság álláspontja szerint a VOTOB ügyben, mivel a vállalatok eltérő gazdasági helyzetben voltak, és különböző fejlettségi szinten álltak nem volt indokolt az egységes környezetvédelmi felár alkalmazása.^{xxiv} Ebben az esetben ugyanis nem dönthettek külön a vállalkozások, hogy mekkora összeget számítanak fel, illetve próbálják-e a profitrátájuk csökkentésével a fogyasztóktól átvállalni az áremelkedés egy részét vagy nem. Mivel így a teljes díj a fogyasztókat terhelt a vállalkozások további környezetvédelmi fejlesztésre sem voltak rákényszerítve, hogy csökkentsék a költségeiket. A Webtaxi ügyben az alkalmazott algoritmus azonban csak maximum árat határozott meg, így a szolgáltatóknak maradt mozgástere és nem került teljes mértékben az árverseny kizárásra.

A magatartások következtében bekövetkező áremelkedés szintén ellensúlyozható, azonban *Chicken of tomorrow* ügyben született döntés alapján az áremelkedés által előidézett hátrányokat meg kell, hogy haladják a megállapodás előnyei.

A CECED-ügyben pedig az alacsonyabb energiafogyasztással és kibocsátással járó előnyök ellensúlyozni tudták, hogy a verseny a piac egy része vonatkozásában megszűnt. Látható tehát, hogy amennyiben megfelelő gazdasági, környezeti ellensúlya van a versenykorlátozásnak, még az árral, vagy a piac egy részére vonatkozó, a versenykizárásával kapcsolatos egyeztetés sem zárja ki a mentesítés lehetőségét, feltéve, hogy nem szűnik meg a verseny a piacon.

A verseny fennmaradását igazolhatja az is, ahogy az a CECED és az ACEA esetekben megjelent, hogy ha környezeti kibocsátási előírások technikai megvalósítása az egyes vállalkozások kompetenciája, és e vonatkozásban nincs egységes előírás.^{xxv}

Az értékelhető előnyöknek azonban nem feltétlenül kell közvetlenül jelentkeznie. A CECED ügyben a megállapodás a fogyasztók számára közvetlen és közvetett előnyöket is hordozott, ugyanis a berendezések alacsonyabb energiafelhasználása miatt csökkentek az ilyen jellegű kiadásai, valamint az alacsonyabb CO₂ kibocsátás miatt egészségesebb környezetben élhettek. A hatások közvetett jellegéhez kapcsolódik, hogy az ACM ajánlása szerint azoknak

nem szükséges azonnal érezhetően jelentkeznie, hanem a hosszú távú hatások is figyelembe vehetők, amely ez pedig a környezetvédelmi előnyök jellegéből fakadóan azok értékelése esetén kiemelten fontos előrelépés.

A fenntarthatósági előnyök vizsgálatánál szükséges kitérni, hogy tekinthetők-e ezen előnyök gazdasági előnynek. Az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdéséhez tartozó iránymutatás, illetve a horizontális iránymutatás nem tartalmaz utalást a nem gazdasági előnyökre, azonban ahogy a CECED, a Philips/Osram és az Exxon/Shell ügyek mutatják, a joggyakorlat figyelembe vesz nem gazdasági jellegű előnyöket is, pl. környezeti előnyöket, különösen az EU környezetvédelmi politikájának tükrében.

A fogyasztók méltányos részesedése

Ahogy fent is bemutattam az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdéséhez tartozó iránymutatás elsősorban a versenykorlátozó magatartás által érintett vagy az azzal kapcsolódó piacon jelentkező pozitív hatásokat tekinti figyelembe vehetőnek a mentesítés vonatkozásában.

Azonban ahogy a jogesetekben bemutattam az, hogy a társadalom, mint a fogyasztók közössége is megjelenhet a versenykorlátozó megállapodások által nyújtott hatékonysági előnyök alanyként az Európai Bizottság és az Európai Bíróság előtt már több ügyben is megjelent.

A bemutatott jogesetek alapján véleményem szerint megállapítható, hogy abban az esetben nincs helye mentesítésnek, ha az előnyös hatások kizárólag olyan piacokon jelentkeznek, amelyeket a versenykorlátozó magatartás nem érint. Kétoldalú piacok esetén pedig, ahogy a Mastercard-ügy példázza, a mentesítés minimális feltétele, hogy az érintett piac mindkét oldala részesedjen az előnyökből.

Mindezek alapján álláspontom szerint a fő kérdés a fogyasztók méltányos részesedése vonatkozásában tehát az, hogy az érintett piactól független piacok fogyasztóit kedvezőbb helyzetbe hozó előnyök mennyiben vehetők figyelembe.

A szűk értelmezésre okot adhatna, hogy ne az egyes, a releváns piactól eltérő piachoz kapcsolódó fogyasztók részesedjenek a kérdéses megállapodás előnyeiből, azonban a környezeti előnyök esetén ez véleményem szerint nem alkalmazható, ugyanis a tisztább levegő és egészségesebb környezet kis túlzással valamennyi az Európai Unió területén tartózkodó személy részére előnyös, de az érintett földrajzi piac fogyasztói részére minden bizonnyal az.

Úgy vélem, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos előnyök esetében nehéz, és egyben mesterséges kizárólag a magatartással érintett vagy azzal kapcsolódó piac fogyasztóit alapul venni a méltányos részesedés értékelésekor. Egy gazdasági tevékenység externáliái

ugyanis túlterjeszkednek az érintett földrajzi piacon, így például egy kibocsátás-csökkentés több régió vagy akár több tagállam fogyasztói részére is nyújthat előnyöket. A CECED-ügyben is megjelenő energiahatékonyság növekedés nem csak a közvetlen fogyasztók kiadásait csökkenti, hanem a károsanyag kibocsátást is és így, amint azt a Bizottság is megállapította, hogy a termékek árának a közvetlen fogyasztókat terhelő növekedése ellenére a társadalom, mint a fogyasztók összessége mégis előnyösebb helyzetbe kerül a megállapodás révén, a vizsgált esetben a kisebb károsanyagkibocsátás okán. Jóllehet az elektromos áram nem tekinthető szűkös erőforrásnak, és nem helyi szennyező, azonban termelése mégis hozzájárul a környezetszennyezéshez, amelyet elsősorban nem termékeket megvásároló fogyasztók, hanem az erőművek környezetében élők érzékelnek.

A fentiekben is bemutatott, nem gazdasági előnyök figyelembevehetősége kapcsán a szakirodalomban felmerült, hogy a környezeti előnyök estében, a közösségi fogyasztóvédelmi szabályozás alapján, gazdasági előnyökon kívüli hatások is figyelembe veendők, és ez az érintett fogyasztók körét is kibővíti. A fogyasztóvédelem közösségi szabályozása ugyanis meghaladja a kizárólag gazdasági jellegű előnyökre szorítkozó értékelést, és a fogyasztó tágabb értelemben vett előnyeit veszi figyelembe. E szerint a szubjektívabb megközelítés szerint meg kell vizsgálni az érintett fogyasztók egyéni szükségleteit, gazdasági szerepüket és az életszínvonalukat, amelybe az élhető környezet elérhetősége is beletartozik. Ezen tényezők alapján pedig létrehozható egy általános mérce, amellyel valamely magatartás a fogyasztókra, mint közösségre, gyakorolt hatása megállapítható.^{xxvi} Egyes vélemények szerint ez, az előnyöket szélesebben értelmező, megközelítés pedig alkalmazható és alkalmazandó lenne a közösségi versenypolitikában is. Ennek egy lehetséges kiindulópontja lenne a fenntartható fejlődést és természeti erőforrások a jövő generációk részére való megőrzését az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdésében szereplő feltételek közé emelése.^{xxvii} Emellett véleményem szerint hasznos lenne a versenypolitika érvényesítéséért felelős hatóságok, és a környezetvédelmi hatóságok közötti együttműködés erősítése, mivel így a versenyhatóságok megfelelő támpontot kapnának a nem gazdasági jellegű, környezeti előnyök felméréséhez.

5. Befejezés

Visszatérve Vestager versenyjogi főbiztos beszédére megállapíthatjuk, hogy a versenynek kiemelkedő szerepe van a fenntartható fejlődés elősegítésében és megvalósításában, ugyanis egy versenyző piacon a vállalkozások nem engedhetik meg maguknak, hogy a feltétlenül szükségesnél több nyersanyagot, energiát és más eszközöket

használjanak fel, hiszen a költségek növekedésével versenyhátrányba kerülnének. A verseny által gerjesztett technológiai fejlődés és innováció szintén segíthet mérsékelni a környezeti problémákat. Egyetértve a főbiztossal, véleményem szerint a legfontosabb azonban, hogy a piaci verseny esetén a vállalkozások szükségszerűen a fogyasztói igények kielégítésre kell, hogy törekedjenek. A tendenciák pedig egyre inkább abba az irányba mutatnak, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos fogyasztói tudatosság növekszik.^{xxviii} Amennyiben pedig a kereslet a környezetbarát termékek felé irányul a vállalkozások is törekedni fognak, hogy kínálatukat ilyen irányba bővítsék, lecserélve a korábbi a termékpalettájukat környezettudatosabb árukra, illetve szolgáltatásokra. Mindemellett, figyelembe véve, hogy az Európai Unió, és az egyes tagállamok törekvései között is egyre nagyobb szerepet tölt be a fenntartható fejlődés szükséges lehet a piaci verseny és a környezet védelmének az összehangolása. Nem kérdéses, hogy az uniós versenypolitika fókuszában a fogyasztói érdekek érvényesítése mellett általános gazdasági szempontoknak is meg kell jelennie, az azonban véleményem szerint elkerülendő, hogy a versenyhatóságok azon az alapon ne mentesítsenek egyes együttműködéseket, hogy azok előnyei nem érzékelhetők megfelelően a fogyasztók számára, vagy a fogyasztók nem értékelik kellő mértékben azokat, és ennek a környezet, illetve a fenntartható fejlődés lássa kárát. Mivel Bizottság EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdésének alkalmazására vonatkozó, gazdasági megközelítést előnyben részesítő iránymutatása több mint 15 éves, ezen dokumentum, a környezetvédelem, és a klímacélok elérése iránti közösségi elköteleződést megfelelően tükrözné a dokumentum ilyen szempontokat súlyozottabban figyelembe vevő átformálása.

Felhasznált irodalom:

ⁱ Besluit van de Minister van Economische Zaken van 6 mei 2014, nr. WJZ / 14052830, houdende beleidsregel inzake de toepassing door de Autoriteit Consument en Markt van artikel 6, derde lid, van de Mededingingswet bij mededingingsbeperkende afspraken die zijn gemaakt ten behoeve van duurzaamheid (elérhető: [https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2014-13375.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebreid%26pst%3dStaatsblad%257CStaatscourant%26vrt%3dbeleidsregel%26zkd%3dInDeGeheleT%26dpr%3dAfgelopenWeek%26spd%3d20140509%26epd%3d20140509%26sdt%3dDatumPublicatie%26org%3dMinisterie%26van%2bEconomische%2bZaken%2b\(MINEZ\)%26orgt%3d%26ap%3d%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=0&sorttype=1&sortorder=4](https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2014-13375.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebreid%26pst%3dStaatsblad%257CStaatscourant%26vrt%3dbeleidsregel%26zkd%3dInDeGeheleT%26dpr%3dAfgelopenWeek%26spd%3d20140509%26epd%3d20140509%26sdt%3dDatumPublicatie%26org%3dMinisterie%26van%2bEconomische%2bZaken%2b(MINEZ)%26orgt%3d%26ap%3d%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=0&sorttype=1&sortorder=4)) letöltés ideje: 2020.02.04.

ⁱⁱ https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_hu letöltés ideje: 2020.02.05.

ⁱⁱⁱ https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf letöltés ideje: 2020.01.04.

^{iv} Chillin' Competition Conference, Brussels, 20 November 2018: 'Strength in diversity'

^v https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/vestager/announcements/competition-and-sustainability_en letöltés ideje: 2020.01.10.

^{vi} http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-148_en.htm?locale=it letöltés ideje: 2020.02.01.

- vii 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED)
- viii Az Európai Unióban értékesített háztartási mosógépeket az energiahatékonyságuk alapján osztályokba sorolják. Az energiahatékonysági osztályok A-tól G-ig terjednek, amelyben az A minősül a leghatékonyabbnak.
- ix De Sadeleer, Nicolas: Environmental Law and the internal market, Oxford University Press, (2014.) 416. o.
- x 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED)
- xi Décision n 2018-FO-01 du 7 juin 2018 concernant une procédure au fond mettant en cause Webtaxi S.á.r.l.
- xii Giannino, Michele: ebtaxi: The Luxembourg Competition Authority exempts an algorithmic price-fixing arrangement on efficiency grounds (elérhető: <https://coreblog.lexion.eu/webtaxi-the-luxembourg-competition-authority-exempts-an-algorithmic-price-fixing-arrangement-on-efficiency-grounds/>) letöltés: 2019.12.23.
- xiii Vedder, Hans: Competition Law and Environmental Protection in Europe, Europa Law Publishing, Groningen 2003, 157. o.
- xiv https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf letöltés ideje: 2019.12.27.
- xv 94/322/EC: Commission Decision of 18 May 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty (IV/33.640 - Exxon/Shell) 71. pont
- xvi 94/986/EC: Commission Decision of 21 December 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (IV/34.252 - Philips-Osram) 21. pont
- xvii ACM Position paper: Competition and sustainability (elérhető: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/11733_acm-position-paper-competition-and-sustainability.pdf) letöltés ideje: 2019.12.27.
- xviii Iránymutatás a Szerződés 81. cikke (3) bekezdésének alkalmazásáról (2004/C 101/08)
- xix T-86/95. Compagnie générale maritime és társai kontra az Európai Közösségek Bizottsága. ECR [2002] II-01011., 130. bekezdés.
- xx 2012. május 24-i Mastercard ítélet ECLI:EU:T:2012:260 228. pont
- xxi 2014. szeptember 11. Mastercard ítélet 238. pont ECLI:EU:C:2014:2201
- xxii Case Comp/AT.39595- Continental/United/Lufthansa/Air Canada 58. szakasz
- xxiii ACM Position paper: Competition and sustainability (elérhető: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/11733_acm-position-paper-competition-and-sustainability.pdf) letöltés ideje: 2019.12.27.
- xxiv Orts, Eric W., Deketelare, Kurt (szerk.) Environmental Contracts: Comparative approaches to regulatory innovation in the United States and Europe, Kluwer Law International 2001. 257. o.
- xxv https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_98_734 letöltés ideje: 2019.12.21.
- xxvi K. CSERES, The Controversies of the Consumer Welfare Standard, , The Competition Law Review, Issue 2, p. (2006)127-130. o.
- xxvii S. KINGSTON, Integrating Environmental Protection and EU Competition Law: Why Competition Isn't Special, (2010), European Law Journal, Issue 6, p. 801. o.
- xxviii Weber, Anja: Consumer awareness and sustainability-focused value orientation as motivating factors of responsible consumer behavior (elérhető: https://www.researchgate.net/publication/308077313_Consumer_awareness_and_sustainability-focused_value_orientation_as_motivating_factors_of_responsible_consumer_behavior)

Pap Kristóf *

Impartiality and independence in international commercial arbitration

Impartiality and independence can play important roles in arbitral proceedings. If the arbitrator is found to be not fulfilling these obligations, it may result in their exclusion from the procedure, and it can also have unforeseen consequences on their professional life. On the other hand, if a partial or dependent arbitrator is 'left rampant', it may cause the arbitral award to become unenforceable. But is it even possible to objectively rule on the mental state of a person? In my study, I wish to examine the nature and significance of these obligations and their relation to new emerging practices in international commercial arbitration.

1. The essence of impartiality and independence

1.1. General meaning

*"[An arbitrator] is neither a robot nor an inanimate object. [...] Like all men, an arbitrator has a conscience which gives him a certain outlook on the world. He cannot detach himself from all the emotional ties which, consciously or unconsciously, may influence his thoughts."*ⁱ

Impartiality and independence are two of several substantive ethical obligations arbitrators have to comply with. As with every third-party decision maker, such as judges, it is a natural demand from the parties that the ones who will decide on their case should not be influenced by anything other than the objective facts of the case and the applicable law. To understand the essence of this obligation, we should consider the following excerpt: "[a]ll legal arbiters are bound to apply the law as they understand it to the facts of individual cases as they find them. They must do so without fear of favour, affection or ill-will, that is, without partiality or prejudice. Justice is portrayed as blind not because she ignores the facts and circumstances of individual cases, but because she shuts her eyes to all considerations extraneous to the particular case."ⁱⁱ As international arbitration is, in a sense, the manifestation of party autonomy, it is not surprising that this affects impartiality and independence as well, resulting in high ethical standards (although the strictness of these standards has always been the subject of dispute).

* A Szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának ötödéves hallgatója. A Szerző elérhetősége: kristof.pap1@gmail.com

The obligation of impartiality and independence is present in every arbitration rule in a way. Art. 11(1) of the ICC Arbitration Rules of 2012 (hereinafter ‘ICC Rules’) states that “[e]very arbitrator must be and remain impartial and independent of the parties involved in the arbitration.” Compared to the UNCITRAL Arbitration Rules of 2010 (hereinafter ‘UNCITRAL Rules’) or the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration of 2006 (hereinafter ‘UNCITRAL Model Law’), this is a more direct approach. The latter do not have a specific provision that obligates arbitrators to be impartial and independent. Both rules state that “[w]hen a person is approached in connection with his or her possible appointment as an arbitrator, he or she shall disclose any circumstances likely to give rise to justifiable doubts as to his or her impartiality or independence. An arbitrator, from the time of his appointment and throughout the arbitral proceedings, shall without delay disclose any such circumstances [...]”ⁱⁱⁱ By this method, these rules embed the obligation of impartiality in the obligation of disclosure, rather than having an explicit principle.

1.2. The distinction between impartiality and independence

Impartiality and independence can be separated from each other in theory. Described in detail by a judgement, “[...] the circumstances relied on to challenge that independence must constitute, through the existence of material or intellectual links, a situation which is liable to affect the judgement of the arbitrator by creating a definite risk of bias in favour of a party to the arbitration.”^{iv} The Cour d’appel of Paris here distinguished between material and intellectual links. Considering the substance of these categories, we can define impartiality as an intellectual link: being uninfluenced by any subjective matter extraneous to the case. Independence is considered as a material link between the arbitrator and one of the parties, a financial relationship in most cases. In their commentary to the UNCITRAL Rules, David Caron and Lee Caplan define impartiality as the concept “that an arbitrator will not favour one party more than another, while independence requires that the arbitrator remain free from the control of either party.”^v In their interpretation, independence seems to be a less objective criterium. Most experts however clearly distinguish between the two obligations.^{vi}

Concerning the arbitral and national case law worldwide, there is a disagreement present. There is evidence of case law that agrees with the distinction: “We disagree that “independent” may be read interchangeably with “impartial”. Various dictionary definitions might support some overlap between the two words, but when applied in the arbitration context, they carry distinct meanings.”^{vii} According to some authors however, these theoretical distinctions are not as clearly present in practice. As stated by Catherine A. Rogers, “[these] terms are used more

or less interchangeably by institutions and courts, and their true meaning is determined more in their application than in their phraseology.”^{viii}

Croft’s, Kee’s and Waincymmer’s ‘A Guide to the UNCITRAL Arbitration’ summarizes the matter accurately, although in a slightly cynical tone: *“There has been considerable academic commentary on the terms ‘impartial’ and ‘independent’, which some suggest has caused greater confusion rather than clarity.”^{ix}*

1.3. The comfort of proof

An important aspect of the obligation of impartiality and independence from a practical point of view is that none of the rules or laws actually require ‘the doubter’ to have evidence to prove that the obligation was violated, in order for the challenge procedure to be successful against the arbitrator, but *“instead require some showing of risk, potential, or appearance of bias.”^x* There are mainly two reasons for this. Firstly, the lack of impartiality and independence cannot be truly detected or measured objectively, as it is a mental state. *“Unless an arbitrator publicly announces his partiality, or is overheard in a moment of private admission, it is difficult to imagine how “proof” would be obtained.”^{xi}* The English High Court was driven to a similar conclusion in a case: *“The problem with unconscious bias is that it is inherently difficult to prove and the statements made about it by the judges themselves cannot be tested. Nor can the court know whether the bias actually made any difference or not.”^{xii}*

Secondly, the standard of impartiality and independence is important from the perspective of the parties. An arbitrator has to be impartial and independent so that the parties have confidence in the arbitral tribunal that it is able to make a fair and valid award on the case. *“If it was required to provide evidence of partiality or dependence, parties’ satisfaction with and confidence in the arbitration process may be adversely affected by behaviour that seems to indicate bias, or creates a real risk of bias regardless of the arbitrator’s actual underlying mental state.”^{xiii}*

However, it is not beneficial for the arbitral proceedings if the challenge procedures rely solely on appearance or opinion. Hence, the UNCITRAL Rules for example, require at least ‘justifiable doubts’ for an arbitrator to be successfully challenged. Furthermore, the fact that it is under the discretion of the arbitral tribunal whether an arbitrator is removed, also applies that the rules do not want the matter of impartiality and independence to be decided fully by the parties.

In practice, there is usually a middle ground present, requiring proof that *“[...] a reasonable person would have to conclude that an arbitrator was partial to one party to the*

arbitration.^{xiv} This implies the presence of an objective element ('reasonable person'). This can be observed in the International Bar Association Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration of 2014 (hereinafter 'IBA Guidelines') as well. Although the IBA Guidelines are not legally binding on any arbitral tribunal without the agreement of the parties, they are globally acknowledged and followed by international arbitrators. The Guidelines state that "[i]n order for standards to be applied as consistently as possible, the test for disqualification is an objective one."^{xv}

Several similar tests have emerged in practice as well: "*Both parties agreed that the test for apparent bias is that stated in Porter v. Magill [2002] 1 All ER 465: namely, the test of what a fair-minded and informed observer would conclude having considered the facts.*"^{xvi} According to this test, no definite proof of bias is required to trigger removal. Gary B. Born highlights the *Sheet Metal Workers etc. v. Kinney Air Conditioning Co.* case, "[where] the court concluded an award would be annulled where there was »a reasonable impression of partiality.«"^{xvii} There are cases where the 'appearance of bias' test is explicitly rejected in itself: "*To vacate an arbitration award where nothing more than an appearance of bias is alleged would be automatically to disqualify the best informed and most capable potential arbitrators.*"^{xviii}

In case of independence, although the underlying relationships are objective in nature, such as familial bonds or financial relationships, it is equally difficult to determine whether they are significant enough to actually influence the arbitrator. It can be argued that a true professional is able to objectively rule on the case of an acquaintance. The respective regulation focuses on appearance as well, meaning that it does not matter whether the arbitrator is indeed influenced. What matters is whether, from an objective point of view, the relationship is regarded as being too insignificant to affect the decision-making process.

It is important to note that in investment arbitration, a stricter standard is usually applied, which requires the "*manifest lack*"^{xix} of said qualities in order for the challenge to be successful.

In conclusion, impartiality and independence are subjective categories that cannot be proven beyond any doubt in most cases. As a result, a less strict level of certainty is required, which highly relies on how the relationship in question would be perceived by the average reasonable person.

2. The duty to disclose and the duty to investigate – the guarantees of impartiality and independence?

2.1. The duty to disclose

The most important aspect of the obligation of impartiality and independence is the duty to disclose (or the disclosure obligation). *“Before confirmation or appointment, a prospective arbitrator shall [...] disclose any circumstances likely to give rise to justifiable doubts as to his or her impartiality or independence.”*^{xx} As we can see in the 2018 Hong Kong International Arbitration Centre (HKIAC) Administered Arbitration Rules (hereinafter ‘HKIAC Rules’), the duty to disclose is relevant concerning the impartiality and independence of an arbitrator.

“At a practical level, [disclosures] assure that parties and administering institutions have information that might be the basis for challenging or evaluating challenges [...]. At a more general level, disclosures promote transparency and confidence in the process by ensuring that every participant in the process [...] is aware of contacts, experiences and relationships that may materially affect the actual or the perceived decision-making impartiality of the arbitrator.”^{xxi}

The disclosure obligation is also based on the ‘justifiable doubts’ standard in commercial arbitration. The difference between the obligation of impartiality and independence and the duty to disclose is, that a disclosure of an arbitrator may not be relevant or sufficient enough for a challenge procedure to be successful based on their lack of impartiality and independence. *“Not every disclosure that is made should necessarily result in a disqualification, while the fact that information would not be sufficient to disqualify an arbitrator does not suggest that it need not be disclosed.”*^{xxii} It is also important to note that if we consider that in most arbitration rules (e.g. the UNCITRAL Rules), the standards for information to be disclosed – although being objective – are quite vague, this naturally results in the case law and the other sources of interpretation acquiring greater importance.

Concerning the disclosure obligation, the IBA Guidelines should be taken into consideration. This document is a written collection of best practices in international arbitration in the field of impartiality and independence, challenge procedures and the disclosure obligation. The guidelines also follow an objective perspective, as they list certain categories of objective situations where a connection between an arbitrator and a party should be considered to raise justifiable doubts as to his impartiality and independence. Despite the finite list of situations, the IBA Guidelines leave space for subjective interpretation in practice by stating that *“[t]he IBA Arbitration Committee trusts that the Guidelines will be applied with*

robust common sense and without unduly formalistic interpretation.”^{xxiii} and that the “Application Lists cover many of the varied situations that commonly arise in practice, but they do not purport to be exhaustive, nor could they be.”^{xxiv}

Establishing a generally objective system concerning impartiality and independence might seem contradictory. How can objective situations be sufficient to evaluate a person’s mental state? Naturally, it is not possible. But neither the IBA Guidelines, nor any arbitration rule or law aim to do so. The essence of impartiality and independence is that non-compliance could result in a set-aside (or setting-aside) procedure or refusal of recognition or enforcement (to be discussed later on). This means that when an arbitrator is successfully challenged, it does not necessarily mean that they had been partial or dependent, it just means that they are most probably impartial and independent from the perspective of the parties or a reasonable person, meaning that they might render an unbiased award, and that if the composition of the arbitral tribunal gets evaluated by a national court, (e.g. in a set-aside procedure) the national court will probably come to the same conclusions.

In fact, the IBA Guidelines themselves list certain situations (called the ‘Green List’) that are so unrelated to impartiality and independence, that it is not even required for the arbitrator to disclose them. Art. 7. of the IBA Guidelines states that the *“Green List is a non-exhaustive list of specific situations where no appearance and no actual conflict of interest exists from an objective point of view. Thus, the arbitrator has no duty to disclose situations falling within the Green List.”* It may be of great importance that the codifiers of the IBA Guidelines state that the *“borderline between the categories that comprise the Lists can be thin. It can be debated whether a certain situation should be on one List instead of another.”^{xxv}* This means that, in theory, the Green List situations may also be of question concerning an arbitrator’s impartiality and independence, and their obligation of disclosure.

Compliance with the disclosure obligation is important, as non-compliance in itself is sometimes considered an adequate ground for a challenge. In the IBA Rules of Ethics, it was stated that *“[f]ailure to make such disclosure creates an appearance of bias and may of itself be a ground for disqualification even though the non-disclosed facts or circumstances would not of themselves justify disqualifications.”^{xxvi}* The reason for this is the importance of appearance. An arbitrator being secretive about their connection to a party can usually be enough to raise justifiable doubts to their impartiality (to make them appear impartial in the eyes of a reasonable person).

A unique aspect of impartiality and independence in international commercial arbitration is that primarily it is under the discretion of the arbitrators to decide on their own case (the

challenge). When deciding what to disclose, an arbitrator has full discretion as well. They have to consider the previously mentioned conditions, but in the end, they are the ones who decide. At first, this may seem as being contradictory to the general ethical demands of society towards judicial personnel, but the decision of the arbitrator can be subject to review afterwards, via a challenge procedure, where the other arbitrators are involved in the decision-making as well. The parties can regulate challenge procedures as they wish in the arbitration agreement. Even if they resort to institutional arbitration rather than *ad hoc*, some arbitration rules allow the parties to derogate from the provisions. E.g. art. 1(3) of the Vienna International Arbitral Centre (VIAC) Rules of Arbitration of 2018 (hereinafter ‘VIAC Rules’) states that the “[VIAC] Board may refuse to administer the proceedings if the arbitration agreement deviates fundamentally from and is incompatible with the Vienna Rules”, implying that smaller derogations are possible. A different challenge procedure (even more so if it is regulated in a different way in order to increase its effectiveness) will not be deemed to be incompatible with the VIAC Rules.

2.2. The duty to investigate

There is no consensus between experts or consistent case law about whether arbitrators have a duty to investigate any potential relationships that could constitute ground for lack of impartiality and independence, as there have been opposing awards in the matter.^{xxvii} However, it is important to note that the IBA Guidelines do contain the obligation of investigation: “An arbitrator is under a duty to make reasonable enquiries to identify any conflict of interest, as well as any facts or circumstances that may reasonably give rise to doubts as to his or her impartiality or independence.”^{xxviii} In order for the obligation of disclosure to be truly fulfilled, an arbitrator must first investigate to an extent. It will be discussed below that it is also in the interest of the arbitrator to avoid being successfully challenged, hence they will probably investigate their connections before accepting their appointment. Conversely, as there are cases of successful challenges, it might seem that some arbitrators do not put enough effort into investigation (of course, there can be a number of reasons for a successful challenge). In my opinion, arbitrators have an obligation to investigate, but only to the extent that their obligation of disclosure is properly fulfilled.

3. The nationality of arbitrators

Questions of nationality are discussed in connection with the obligation of impartiality and independence. It is logical to expect as a party to the arbitral procedure that your nationality will not affect the award and the decision of the arbitrators at all. However, challenging or

excluding an arbitrator based on their nationality might seem contradictory, considering that international arbitration involves more than one nationality by definition. In the 21st century, having the same nationality or residence with someone does not mean by all means that this in itself will incite some kind of empathy or bias. As written by Rogers, “[i]n a globalized world, and especially among a group as internationally mobile and cross-cultural as international arbitrators, nationality and residency are not always an accurate proxy for cultural or political empathies.”^{xxxix}

The ICC Rules for example, give significance to the nationality of the arbitrator: “[i]n confirming or appointing arbitrators, the Court shall consider the prospective arbitrator’s nationality, residence and other relationships with the countries of which the parties or the other arbitrators are nationals and the prospective arbitrator’s availability and ability to conduct the arbitration in accordance with the Rules.”^{xxx}

International investment arbitration is also worth mentioning in connection with the nationality of arbitrators. As in investment arbitration, one of the parties to arbitration is a state, while the other is usually a national of a different state, it is logical that lack of impartiality and independence based on nationality acquires greater importance. E.g. the ICSID Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States of 1965 requires that “[t]he majority of the arbitrators shall be nationals of States other than the Contracting State party to the dispute and the Contracting State whose national is a party to the dispute.”^{xxxi} In my opinion, nationality in itself should not primarily result in a successful challenge in international commercial arbitration, apart from cases when the parties agree on the possibility of a nationality-based challenge, or when the circumstances of the case show reasonable doubt of bias, or in some cases, when the applied arbitration rules state otherwise (e.g. the HKIAC Rules art. 11.2.).

4. The consequences of lack of impartiality and independence

Every arbitration rule or law provides an opportunity for the parties to remove arbitrators that do not comply with the obligation of impartiality and independence. “Any arbitrator may be challenged if circumstances exist that give rise to justifiable doubts as to the arbitrator’s impartiality or independence.”^{xxxii} These challenge procedures are decided by the tribunal or by third-party appointing authorities, depending on the *lex arbitri* and the agreement of the parties, however, some arbitration laws allow the court to act as a quasi-court of appeal for challenge procedures. For example, according to the UNCITRAL Model Law, on which many arbitration acts are based (including the Hungarian Arbitration Act^{xxxiii}): “If a challenge under

any procedure agreed upon by the parties or under the procedure of paragraph (2) of this article is not successful, the challenging party may request [...] the court or other authority specified in article 6 to decide on the challenge, which decision shall be subject to no appeal.”^{xxxiv}

If a challenge procedure is successful, it leads to the removal of the arbitrator from the arbitral tribunal. Some tribunals may also consider certain grounds to be insufficient in themselves, but sufficient altogether to result in the removal of the challenged arbitrator. Furthermore, an unsuccessful challenge procedure may also result in disadvantages towards the challenged arbitrator. *“At a human level, it is difficult to imagine that the spectre of a failed challenge does not linger in the minds of either the party or the arbitrator.”^{xxxv}* This means that even a challenge procedure can be the cause of bias later on. A challenge can also be detrimental to the arbitrator’s reputation, as their expertise is being questioned during a challenge procedure, and also their potential customers or future appointers may be discouraged from involving someone who has been successfully challenged before. In a 2013 survey, 87% percent of the respondents answered that they considered reputation an important factor in influencing their organisation’s choice for the nomination of a co-arbitrator.^{xxxvi} Considering the success of challenge procedures, although not all experts agree on this, Otto L.O. de Witt Wijnen claims that *“[i]n the US, an arbitrator can be disqualified for using the same hairdresser as the counsel of one of the parties”*.^{xxxvii}

The most important rule to consider is the United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 1958 (‘the New York Convention’). Although it does not contain any explicit provisions concerning impartiality and independence, parties sometimes refer to these circumstances before national courts in order to achieve refusal of recognition or enforcement of awards. The four most common grounds parties try to argue in connection with the lack of impartiality and independence is that *“[t]he recognition or enforcement of the award would be contrary to the public policy of that country”^{xxxviii}*, that *“[t]he composition of the arbitral authority or the arbitral procedure was not in accordance with the agreement of the parties, or, failing such agreement, was not in accordance with the law of the country where the arbitration took place”^{xxxix}*, or that *“[t]he party against whom the award is invoked [...] was otherwise unable to present his case”^{xl}*. Refusal on the basis of the composition of the arbitral authority or the arbitral procedure seems to be the most appropriate interpretation, as the impartiality and the independence of the arbitrators are generally acknowledged elements of the entire arbitral decision-making process, so that non-compliance would certainly violate any arbitration rule. Claiming that the lack of impartiality or

independence is contrary to public policy is more difficult, as it is established case law that “*the Convention’s public policy defense [sic] should be narrowly construed*”^{xli}.

According to Redfern and Hunter, it is evident that with arbitrators being such an experienced pool of professionals, a work of a biased arbitrator is usually recognised and neutralised with ease in practice. “*Experienced practitioners recognise that the deliberate appointment of a partisan arbitrator is, in any event, often counterproductive: the remaining arbitrators will very soon perceive what is happening and the influence of the partisan arbitrator during the tribunal’s deliberations will be – at the very least – diminished.*”^{xlii} In short, trying to influence the case by a partial arbitrator is an easily dismissible tactic. Redfern and Hunter establish that in doubtful cases, the concerned arbitrator should not automatically resign from the arbitral tribunal, but rather “*permit the matter to be dealt with by the relevant challenge procedure. Even though this course may create delay, it helps to discourage unmeritorious disruptive tactics.*”^{xliii}

There is a phenomenon that entails an underlying risk for the future of international commercial arbitration. In practice, one of the most detrimental effects of a challenge procedure is that it takes time and effort to conduct. With challenge procedures being so easy to petition, there has been a growing occurrence of corporations involved in arbitrations abusing challenges to prolong the proceedings in order for the party with less financial prowess to lose interest in winning the case. An unsuccessful challenge does not result in any sanctions towards the challenging party. In the future, arbitration institutions might consider punishing obviously ungrounded challenges, to counter this tactic, as the number of challenges has dramatically increased over the last few years. “*Institutional statistics suggest that challenges to arbitrators have been increasing in recent years. ICC statistics indicate that 82 challenges to arbitrators were made in the five years between 1995 and 1999 (roughly 16 challenges per year), [...] and 2069 challenges were made in the four years between 2009 and 2013 (54 per year).*”^{xliv}

The appearance of third-party funding in arbitration might improve the situation, as although many experts consider it as a factor of risk, they do allow international arbitration to reach a wider audience by providing financial support to smaller parties in need, in exchange for a proportion of the awarded damages for example. These funding agreements can be signed at any point during the arbitral proceedings.

5. Party-appointed arbitrators

In international arbitration, more often than not it is the parties who appoint their own arbitrators. In the case of arbitral tribunals of three arbitrators, it is a common practice to have

both parties appoint an arbitrator each, and then the two appointed arbitrators agree on the presiding arbitrator. This way, equal treatment of the parties is assured, while they also have sufficient opportunity to present their case, via their arbitrator. Of course, the appointed arbitrators still have to comply with the same impartiality and independence obligations, as the presiding arbitrator or arbitrators appointed by arbitral institutions.

Party-appointed arbitrators must not influence the decision-making based on bias, as that would clearly violate their ethical obligations. However, having party-appointed arbitrators is what makes international arbitration so appealing compared to litigation. In litigation, the cases are distributed between judges based on objective rules of case assignment. In international arbitration however, (although international arbitrators already form a smaller pool of individuals) if the *lex arbitri* or the arbitration agreement allows the parties, they may choose anyone they deem fit for the task. This is beneficial in a way, as expertise and professionalism can be consciously concentrated, with cases decided by true experts of that particular field of law. Furthermore, in some cases, there are previously undecided legal questions debated during an arbitral proceeding. As these questions do not have a definite ‘right answer’, it is highly beneficial that a party, who finds an arbitrator whose academic work or opinion aligns with their position in the case, can have that arbitrator be involved in the case. This might seem concerning, as this way the arbitrator is most likely to decide in favour of the party who appointed them, but as these are matters with no certain solution, it must be allowed for dissenting opinions to be heard.

On the other hand, recently there has been an increasing practice, showing that parties to arbitrations started holding preliminary auditions for arbitrators. After these auditions, parties chose the person to arbitrate who showed the most potential to vote in favour of them. This practice is highly questionable, as first of all, it creates a previous and quite significant connection between the arbitrator and the party, which may result in potential bias. Similar arguments can be witnessed in an ICC Report on the matter: “[*The Report*] is based on the assumption that impartiality is to be expected from both the party-appointed arbitrator as well as the third arbitrator. I am aware that in many a circumstance the parties do not expect their appointee to act neutrally and impartially. If this is their wish, they should hasten to make the proper disclosure beforehand; otherwise, it is dutiful to assume that also the party-appointed arbitrator(s) should be neutral and act impartially.”^{xlv} Furthermore, in the long term, this practice may also encourage arbitrators to try to ‘sell themselves’ to parties by offering cooperation with the parties. This would blatantly violate the basic ethical standards of arbitrators.

It is important to take notice of a unique psychological phenomenon in connection with party-appointed (and regular) arbitrators, which is peer-pressure or groupthink. Peer-pressure arises when people are obligated to decide together on something. In short, this is present when people agree with others concerning a decision just because they unconsciously fear the disapproval of their peers, no matter how justified that decision may be. Irving Janis, a cognitive psychologist was the one who developed this phenomenon. According to Rogers, “[t]he preconditions for Groupthink seem readily observed in international arbitration. [...] the field of international arbitrators continues to be dominated by an elite group of insiders who are often referred to, even amongst themselves, as a “cartel”, a “fraternity”, a “club”, or a “mafia”.”^{xlvi} In the case of party-appointment, peer-pressure seems to be potentially more harmful. A legal opinion that is present in the case as a result of the direct will of a party can have a much bigger impact on the outcome of the case than previously anticipated. On the other hand, it can be argued as well that the arbitral tribunal may also benefit from groupthink, as the influence of a partial arbitrator can be diminished by the other two or more arbitrators, although this is more unlikely.

6. Conclusion

The obligation of impartiality and independence is a versatile ethical obligation that tries to combine subjective and objective elements. There is disagreement even concerning its general meaning, e.g. whether it can be divided into two separate legal standards. Nonetheless, in practice it has proved to be quite efficient in ensuring that the arbitral proceedings are conducted in a way that both parties to arbitration are treated equally and have an opportunity to present their case. When examining the wide range of case law concerning this subject, it can be deduced that the interpretation of this obligation is not uniform, however, it would be counterproductive to try to find formalistic definitions. This obligation relies highly on impression and appearance; therefore, it would be unrealistic to require certainty in a matter that is defined by psychological components. The rules on impartiality and independence allow conspicuous cases of bias to be easily detected and dealt with, while border-line cases can be decided by judicial personnel (primarily arbitrators). Altogether, they balance the demands of the parties to have a competent arbitral tribunal and an enforceable award and the demands of arbitrators to freely conduct their procedures and make their decisions.

According to U.S. Supreme Court Justice Oliver Wendell Holmes Jr., the ideal judge is “a combination of Justinian, Jesus Christ and John Marshall”, but society cannot wait for these super-human judges to emerge, as final and legally binding awards have to be rendered, legal

disputes have to be settled. Until the age of perfect arbitrators, the obligation of impartiality and independence will not lose its significance.

Felhasznált irodalom:

- ⁱ Mohammed Bedjaoui: The Arbitrator: One Man – Three Roles, 5(1) Int'l Arb. 7 (1998)
- ⁱⁱ Locabail (U.K.) Ltd v. Bayfield Prop. Ltd [2000] Q.B. 451 (English Ct. App.)
- ⁱⁱⁱ UNCITRAL Arbitration Rules, art. 11 (2010); UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, art. 12(1) (2006)
- ^{iv} Judgement of 2 June 1989, 1991 Rev. arb. 87 (Paris Cour d'appel)
- ^v D. Caron & L. Caplan: The UNCITRAL Arbitration Rules: A Commentary, Oxford, 2013, Oxford University Press, p. 213.
- ^{vi} Clyde Croft, Christopher Kee and Jeffrey Waincymer: A Guide to the UNCITRAL Arbitration Rules, New York, 2013, Cambridge University Press, 11.4
- ^{vii} Americo Life, Inc. v. Myer, 2014, WL 2789429 (Tex.)
- ^{viii} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 91.
- ^{ix} Clyde Croft, Christopher Kee and Jeffrey Waincymer: A Guide to the UNCITRAL Arbitration Rules, New York, 2013, Cambridge University Press, 11.4
- ^x Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 91.
- ^{xi} Morelite Construction Corp. v. N.Y.C. District Council Carpenters' Benefit Funds, 748 F.2d 79 (2d Cir. 1984)
- ^{xii} ASM Shipping Ltd of Infida v. TTMI Ltd of England, 2005, EWHC 2238 (Comm) (English High Ct.)
- ^{xiii} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 91.
- ^{xiv} Morelite Construction Corp. v. N.Y.C. District Council Carpenters' Benefit Funds, 748 F.2d 79 (2d Cir. 1984)
- ^{xv} IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, Part I. Explanation to General Standard 2, art. (a) (2014)
- ^{xvi} ASM Shipping Ltd of Infida v. TTMI Ltd of England, 2005, EWHC 2238 (Comm) (English High Ct.)
- ^{xvii} Gary B. Born: International Arbitration – Cases and Materials, Alphen aan den Rijn, 2015, Kluwer Law International, p. 735.
- ^{xviii} Freedom Investors Corp. v. Hadath, 2012 U.S. Dist. LEXIS 15129, at *11 (S.D.N.Y.)
- ^{xix} Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States (International Centre for Settlement of Investment Disputes [ICSID]) 575 UNTS 159, art. 57.
- ^{xx} HKIAC Administered Arbitration Rules, art. 11(2) (2018)
- ^{xxi} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 92.
- ^{xxii} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 93.
- ^{xxiii} IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, Introduction, art. 6. (2014)
- ^{xxiv} IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, Introduction, art. 7. (2014)
- ^{xxv} IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, Part II, art. 8. (2014)
- ^{xxvi} IBA Rules of Ethics for International Arbitrators, art. 4.1. (1987)
- ^{xxvii} See: Peoples Sec. Life Ins. Co. v. Monumental Life Ins. Co., 991 F.2d 141 (4th Cir. 1993) (unknown fact cannot constitute bias) and Schmitz v. Zilveti, 20 F.3d 1043 (9th Cir. 1994) (arbitrators must investigate potential challenge grounds)
- ^{xxviii} IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, General Standard 7(c) (2014)
- ^{xxix} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 95.
- ^{xxx} ICC Arbitration Rules, art. 13(1) (2012)
- ^{xxxi} Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States (International Centre for Settlement of Investment Disputes [ICSID]) 575 UNTS 159, art. 39.
- ^{xxxii} UNCITRAL Arbitration Rules, art. 12(1) (2010)
- ^{xxxiii} Act LX of 2017 on Arbitration
- ^{xxxiv} UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, art. 13(3) (2006)
- ^{xxxv} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 78.
- ^{xxxvi} PricewaterhouseCoopers, Corporate choices in International Arbitration: Industry perspectives (Queen Mary University of London 2013), 22, In: <https://www.pwc.com/gx/en/arbitration-dispute-resolution/assets/pwc-international-arbitration-study.pdf>, last download: April 6th 2020.
- ^{xxxvii} Otto L.O. de Witt Wijnen: Challenges to the appointment of arbitrators on grounds of bias/conflict of interest – current problems, art. 2.4 (2003)
- ^{xxxviii} United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, art. V(2)(b) (New York, 1958)
- ^{xxxix} United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, art. V(1)(d) (New York, 1958)
- ^{xl} United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, art. V(1)(b) (New York, 1958)
- ^{xli} Fertilizer Corp. of India v. IDI Management, Inc., 517 F.Supp. 948 (S. D. Ohio 1981)
- ^{xlii} Nigel Blackaby, Constantine Partasides, Alan Redfern, Martin Hunter: Redfern and Hunter on International Arbitration – Student Version, New York, 2015, Oxford University Press, 4.76
- ^{xliii} Nigel Blackaby, Constantine Partasides, Alan Redfern, Martin Hunter: Redfern and Hunter on International Arbitration – Student Version, New York, 2015, Oxford University Press, 4.151
- ^{xliv} Gary B. Born: International Arbitration – Cases and Materials, Alphen aan den Rijn, 2015, Kluwer Law International, p. 768.
- ^{xlv} G. Bernini (ed.): Report on Neutrality, Impartiality and Independence, 1997. p. 31.
- ^{xlvi} Catherine A. Rogers: Ethics in International Arbitration, New York, 2014, Oxford University Press, p. 328.

Szelicsán-Szajáni Laura Erzsébet*

Ásó, kapa, nagyharang? – A házasság felbontása Magyarországon

„Ha valaki a másik börtönőrévé válik, a rab rögvest szabadulni szeretne.”ⁱ

Absztrakt: A Ptk. a házasság felbontását a házassági életközösség teljes és helyrehozhatatlan megromlásához köti. Tényállásos bontás esetén a bíró szabadon mérlegelheti az életközösség megromlásához vezető körülményeket, okokat, de minden körülményt figyelembe kell vennie ítélethozatalkor. Megegyezéssel bontás során nem vizsgálják a házasság megromlásához vezető körülményeket, a házasságot a felek végleges elhatározásán alapuló, befolyásmentes megegyezése alapján bontják fel. A szabályozás lehetőséget ad arra, hogy a bíró megpróbálja a feleket rábírni a házasság helyreállítására. Ha van remény a házasság helyrehozására, az életközösség visszaállítására, nem kerül sor a bontásra.

1. Bevezetés

Emberi kapcsolataink törékenyek, azokon minduntalan dolgoznunk kell. Azonban eljőhet egy pont, amikor már nem érdemes időt és energiát ölnünk egy - egy munkahelyi kapcsolatba, barátságba, párkapcsolatba, rokoni kapcsolatba, mert megjavíthatatlanná vált, és ezen már semmi sem tud változtatni. Nincs ez másként a házasságok területén sem. Legtöbbünk arra vágyik, hogy megtalálja igazi párját, akivel az egész életét boldogságban éli majd le. Egy tökéletes világban valószínűleg mindenki ilyen szerencsés lenne, és fel sem merülne a házasság felbontása, talán nem is ismernénk a fogalmát. A világ azonban nem tökéletes, így nem minden házasság tart az egyik fél halála napjáig.

Ahogy a fent írt idézet is rámutat, ha egy kapcsolat megromlik, abból az egyik vagy mindkét fél menekülni igyekszik. Környezetemben sok megromlott házasságot láttam, melyek egy része a házasság felbontásával véget ért, de voltak, akik inkább benne maradtak a házasságban, még akkor is, ha az egyértelműen és helyrehozhatatlanul megromlott. Ezek a házasságok sarkaltak arra, hogy 2018-ban megírjam az Ásó, kapa, nagyharang? – A házasság felbontása Magyarországon című TDK dolgozatomat. Dolgozatomban jogtörténeti és elméleti szempontok, valamint a hatályos szabályozás alapján vizsgáltam meg a magyarországi bontójog rendszerét. Kiemelt figyelmet fordítottam benne a vétkességi elven, valamint a feldúltsági elven alapuló bontójogi szabályozásnak, tekintettel arra, hogy a házasság felbontása

* A Szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának végzős hallgatója. A megjelentetett tanulmány a Szerző XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferenciára írt dolgozatának egy részlete. A Szerző elérhetősége: szelicsanlala@gmail.com

minden esetben érzelmi, erkölcsi és morális alapokon is nyugszik, nem csak pusztán jogi megfontolásokon.

Jelen írásnak nem célja a TDK dolgozat teljes terjedelemben való ismertetése, azonban a dolgozat mai hatályos anyagi jogi szabályozására és annak elméleti alapjára vonatkozó fejezetét fontosnak tartom megismertetni az e terület iránt érdeklődőkkel. A világ állandóan változik, azonban az emberek társaslények, akik házasságkötés útján is kifejezik együttélési szándékukat, illetve a házasság megromlása esetén a megkötött köteleket felbontani igyekeznek.

A házassági jogi szabályokat - így a házasság felbontására vonatkozókat is - a törvényalkotó 2013 óta a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (továbbiakban: Ptk.) szabályozza.

2. A házasság megszűnése a Ptk. szerint

A házasság két okból szűnhet meg a Ptk. 4:20. § (1) bekezdése szerint: 1.) az egyik házastárs halálával, illetve holtak nyilvánításávalⁱⁱ vagy 2.) bírósági felbontással.

A Ptk. nem szabályozza a házasság megszűnését abból az okból, ha valamely fél nemet változtat a házasság során. Ennek az esetkörnek a szabályozása ugyan a kodifikáció során felmerült, mint speciális megszűnési eset, azonban végül a kodifikátorok a szabályozását elhagyták. A fentebb már taglalt házasság fogalmából is kirajzolódik, hogy a házasság egyik feltétele, hogy két külön nemű személy között jöjjön létre,ⁱⁱⁱ ezért az eredeti gondolat alapján a házasság ilyen esetben automatikusan szűnt volna meg a nemváltoztatás anyakönyvezésének időpontjában.^{iv} E rendelkezés azonban nem vált szükségessé, mivel 2009. július elsejétől hatályossá vált az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet 32. § (3) bekezdésének azon rendelkezése, miszerint: „*a nem megváltoztatásának születési anyakönyvbe való bejegyzését meg kell tagadni, ha az érintett személy házassága vagy bejegyzett élettársi kapcsolata fennáll.*”^v Vagyis el kell válnia annak, aki szeretne nemet változtatni, mert a házassága fennállása alatt ezt nem teheti meg.

A házasság megszűnése minden esetben a házastárs, házastársak személyállapotának megváltozásával jár, ugyanis, ha a házasság valamelyik házastárs halálával szűnik meg, a másik fél személyállapota özvegy lesz, ha pedig bírósági felbontás során szűnik meg a házasság a felek személyállapota elválttá változik.^{vi}

3. A házasság felbontása

A házasság felbontását a Ptk. 4:21. §-a szabályozza.

Amennyiben a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott, bármelyik házastárs kérheti, hogy azt a bíróság felbontsa a Ptk. 4:21. § (1) bekezdése szerint, vagyis három eshetőség fordulhat elő: 1.) csak az egyik fél, 2.) mindkettő külön-külön, illetve 3.) együtt kéri a felek a házasság felbontását.

A mai magyar házassági bontójog a bontás két típusát ismeri: a felek megegyezésén alapuló bontást és a tényállásos bontást^{vii}, amellet a feleknek lehetősége van közvetítői eljárást is igénybe venni.

A felek a Ptk. 4:21. § (2) bekezdése szerint amennyiben közösen kéri a házasság felbontását, a bíróság azt a házasság megromlásához vezető körülmények vizsgálata nélkül bontja fel, amennyiben a házastársak elhatározása végleges és megegyezésük befolyásmentes. Megegyezéssel bontás esetén a feleknek meg kell egyezniük a közös gyermek tekintetében a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról, a különélő szülő és a gyermek közti kapcsolattartásról, a gyermektartásáról és a házastársi közös lakáshasználatáról, illetve – ha ez iránt igény van – a házastársi tartásról. Az e kérdésekben megkötött perbeli egyezségüket a bíróságnak jóvá kell hagynia.^{viii}

A házastársaknak lehetőséget biztosít a Ptk. közvetítői eljárás igénybevételére, mind a bontóper megindítása előtt, mind a per alatt akár saját döntésükből, akár a bíróság kezdeményezésére. A közvetítői eljárás a kapcsolatukra vagy a felbontással kapcsolatos vitás kérdések rendezése és azokban való megegyezés érdekében vehető igénybe. Az eljárás eredményeként létrejött megállapodásukat perbeli egyezségbe foglalhatják.^{ix}

Tényállásos bontást abban az esetben alkalmaz a bíróság, ha a felek a házasság felbontását nem együttesen kéri, vagy ha együttesen is kéri, nem egyeznek meg a Ptk. 4:21. § (3) bekezdésében szabályozott kérdésekben. A Ptk. az úgy nevezett feldúltsági elvet követi a házasság felbontásának szabályozása során, mely különösen a tényállásos bontás során érvényesül.

Különösképpen akkor beszélhetünk teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott házasságról, ha a felek között megszűnt az életközösség, és annak megszűnéséhez vezető

folyamat, illetve a különélés időtartama alapján annak helyreállítása elképzelhetetlen. A házassági életközösség lélektani, erkölcsi és vagyoni elemekből áll, melynek fontos és elengedhetetlen tartalmi eleme, hogy a felek közös háztartásban éljenek, közösen gazdálkodjanak, illetve legyen közöttük egyfajta bensőséges személyi viszony is. Abban az esetben, ha ezek már nem állnak fenn, az életközösség megszakad, illetve megszűnik, különélésről beszélünk. Ha a felek, vagy legalábbis az egyikőjük a különélés folyamán berendezkedett egy új önálló életre, vagy esetlegesen új párt, élettársat talált, adott esetben e új életközösségből gyermeke is született, akkor a házassági életközösség helyreállítása elképzelhetetlenné válik.^x A házassági életközösség meglétének, illetve annak meg nem létének elsődleges jelentősége van a bontóperekben.^{xi}

4. A feldúltsági elven alapuló szabályozás

A feldúltsági elvet követő magyar szabályozásban az a rendelkezés, miszerint a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott a felek feldúltságára utal. A házasság élet valamennyi aspektusára való kihatásra utal a 'teljesen' kifejezés használata, míg a visszafordíthatatlanságot hivatott kifejezni a 'helyrehozhatatlanul' szóval, végül pedig 'megromlás' alatt a házasság tönkremenetelét kell értenünk. Azonban a törvény magyarázó mondata ez, példalózó jellegű a tekintetben, hogy a feldúltságra, illetve a házasság megromlására milyen körülményekből következtethet a bíró.^{xii}

A Legfelsőbb Bíróság 9. számú irányelvét^{xiii} bár már hatályon kívül helyezték, mégis kiemelendő a benne megfogalmazott jogtétel, ugyanis a ma hatályos szabályozásra is tökéletesen igaz. „*Valamely magatartást vagy valamely körülményt önmagában véve nem lehet szükségképpen a házasság felbontására alapul szolgáló oknak tekinteni. Csak a különböző, egymással összefüggő körülmények és ezeknek a házastársakban kiváltott hatásai vezetnek végeredményben olyan helyzetre, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott.*” Tehát a bíróságnak a házasság felbontása során nem valamely meghatározott bontóokot, esetleg bontóokokat kell mérlegelnie, mint a vétkességi elven alapuló szabályozás alapján, hanem a házasság során felmerülő összes okot és körülményt kell vizsgálnia, ezek egymásra való hatását. Ezek alapján kell a bírónak megítélnie, hogy a házasság valóban teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott-e, aminek egyértelmű jele, ha a házassági életközösség megszűnt és már nincs remény annak helyreállítására.

A feldúltsági elv a hangsúlyt a házasság felbontása szempontjából a házasság, a házassági életközösség ténylegesen bekövetkezett megromlására helyezi. Az ezen elven alapuló szabályozás szerint a bíróság nem valamely fél vétkeességét kell, hogy vizsgálja, hanem azt, hogy a házasság megromlása mennyire elviselhetetlen a felek számára, lehet-e változtatni ezen az állapoton. Amennyiben nincs lehetőség a házasság megjavítására, indokoltá válik a felbontás. Azonban a feldúltsági elv kizárólagossága nem jelenti azt, hogy az egyik vagy akár mindkét fél vétkes magatartását ne kellene a bírónak vizsgálnia,^{xiv} ugyanis bármelyik fél vétkes magatartása is befolyásolja a házasság minőségét, elvezethet annak megromlásához.^{xv} A bírónak figyelembe kell vennie, hogy a felróható magatartás a másik félben milyen lelki folyamatokat váltott ki, ez milyen hatással volt a házasság megromlására, milyen mértékben vezetett annak tarthatatlanná válásához. Természetesen felróható magatartás esetén is az egész folyamatot kell figyelembe venni, ami során az egyik fél felróhatósága egy mozzanat. Azonban a súlyos kötelességsértő magatartások esetén könnyen lehetséges, hogy a másik fél nem tudja társa magatartását tolerálni, nem hajlandó, illetve nem tud neki megbocsájtani. Ilyenkor következtethető, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. A bírói gyakorlat súlyosan felróható magatartásnak értékeli a fél szexuális hűtlenségét, alkoholista életvitelét, a másik fél folyamatos lejáratását mások előtt, agresszivitást a másik terhére, illetve, ha a másik felet durván tettelesen bántalmazza. Minden hasonló esetben vizsgálni szükséges, hogy a másik félben meg van-e a készség a megbocsájtásra. Azonban a házasság felbontásának megbocsájtás esetén sincs akadálya, mivel az nem zárja ki a felbontásra szolgáló ok érvényesíthetőségét, azt, mint a feldúltságot befolyásoló körülményt kell figyelembe venni. Vizsgálni szükséges, hogy amennyiben a másik fél megbocsájt vétkes társának, az valóban őszinte-e, és nem csak a bontás megakadályozása a cél, azért, hogy a másik fél újabb házasság kötését akadályozza ezzel.^{xvi} A bontást a szabályozás alapján bármelyik fél kérheti, így az is, akinek magatartása felróható volt, és azzal ő maga idézte elő a házasság megromlását. Amennyiben a házasság felbontását a fél kéri saját vétkes magatartása miatt, akkor a másik fél megbocsájtásának igen nagy jelentősége van, ugyanis, ha megbocsájt társának és a bontáshoz sem ragaszkodik, és még van esély a házasság helyrehozatalára, akkor a feldúltságot nem lehet megállapítani. A házastársak kérhetik a bírótól, hogy a bontást kimondó ítéletbe foglalja bele a házastárs felróható magatartását, ilyen téren megengedő az ítélkezési gyakorlat.^{xvii} A BH2012.39. számú eseti döntés rámutat arra, hogy bár a magyar szabályozás a feldúltsági elvet követi a házassági bontójog szabályozásakor, nincs akadálya annak, hogy a bíróság az ítélete indokolásába belefoglalja a felek „*dominánsan súlyos, erkölcsileg egyértelműen kifogásolható, kötelességsértő magatartását*”, amik a házasság teljes és helyreállíthatatlan megromlásához

vezettek. Jó példa erre egy Szeghalmi Járásbíróság által hozott ítélet.^{xviii} Az ítélet indokolása kitért arra, hogy bár mindkét fél magatartása hozzájárult a házasság megromlásához, de teljesen és helyrehozhatatlanul a felperes házastársi hűséget sértő szerelmi viszonya rontotta azt meg, ezért kimondta a felperes felelősségét.

A felróható magatartásnak jelentősége van a házasság felbontásának jogkövetkezményeivel kapcsolatban, a Ptk. 4:81. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha valamely házastárs olyan felróható magatartást tanúsít, ami a másik fél vagy közös kiskorú gyermek érdekét sértené közös lakáshasználatkor, akkor a lakás használata nem osztható meg. Szintén jelentősége van a felróható magatartásnak a Ptk. 4:30. § (1) bekezdés a) pontja alapján a házastársi tartás kérdésekor, ugyanis, ha a házasság megromlásához a volt házastárs felróható magatartása vezetett, akkor érdemtelenné válik a tartásra. Az V. számú Polgári Elvi Döntés a házasság felbontása esetén abban az esetben mondja ki az érdemtelenséget, ha a tartásra jogosult fél a *„házasság erkölcsi alapját a házasság felbontására is közreható magatartásával olyan súlyosan sértette, hogy tartása házastársára a társadalmi felfogás szerint méltánytalan lenne.”* Az érdemtelenség elbírálásakor a bíróságnak figyelembe kell vennie mindkét fél magatartását. A BH2014.49. számú eseti döntés felhívja a figyelmet arra, hogy mindig konkrétan, az ügy összes körülményét vizsgálni kell. Továbbá a fél gyermekkel szembeni felróható magatartása kihatással van a szülői felügyelettel és kapcsolattartással való rendelkezéskor is.^{xix} A felróható magatartást tanúsító szülő kapcsolattartási joga korlátozható a gyermek érdekében. A bírói gyakorlat azonban a szülői felügyelet és kapcsolattartás rendezésekor ugyancsak vizsgálja a házasság megromlásának összes körülményét, mindkét félnek az életközösség fennálltakor tanúsított magatartását, valamint annak megszűnését követő viselkedésüket, körülményeiket is. A Ptk. 4:21. § (5) és (6) bekezdéseivel összhangban, ami a közös gyermekek érdekének érvényesülését írja elő, vizsgálja a bírói gyakorlat, hogy a gyermek értelmi, erkölcsi, testi és érzelmi fejlődését hogyan tudja leginkább érvényre juttatni.

A Ptk. 4:21. § (2) – (4) bekezdései alapján a házasfelek közös megegyezésén is alapulhat a bontás, de ilyenkor is a bíróság bontja azt fel. Ilyen esetben a bíróság nem a felek feldúltságát vizsgálja, hanem azok befolyásmentes, végleges elhatározottságon alapuló és egybehangzó akaratnyilatkozatát. A bírói gyakorlat szerint a megegyezésen alapuló bontást akkor kérik a felek, mikor a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott, hiszen ilyen döntésre két felelősség teljes felnőtt akkor jut, ha már nem tudják a házasságukat megfelelően helyre hozni. Ez esetben a bíró a felek meghallgatásával győződik meg a befolyásmentességről és végleges

elhatározottságról.^{xx} A házasság, a házassági életközösség megromlásához vezető folyamatok, okok vizsgálatát ilyenkor a bíróság mellőzi a Ptk. 4:21. § (2) bekezdése szerint.

5. A házasság megszűnésének jogkövetkezményei

Egy házasság megszűnése, akár valamely fél halála miatt, akár a házasság felbontása miatt következik be, számos jogkövetkezménnyel jár.

E téren jelentősége van a megszűnés időpontjának a személyi és vagyoni jogkövetkezmények beállta tekintetében.^{xxi} A Ptk. 4:20. § (3) bekezdése egyértelműen meghatározza, hogy mikortól tekintendő a házasság megszűntnek. Ha az egyik házastárs meghal, akkor a halotti anyakönyvben feltüntetett naptól, holtta nyilvánítás esetén a bírósági határozatban feltüntetett naptól kell a házasságot megszűntnek tekinteni. Míg a házasság felbontása esetén a felbontó ítélet jogerőse válásának napján szűnik meg a házasság.

A házasság megszűnésének legfontosabb jogkövetkezménye, hogy a házastársak új házasságot köthetnek. Emellett, mint már fentebb említettem a házasság megszűnése szükségszerűen magában hordozza a felek státusz változását is.

A Ptk. 4:28. § -a megengedi, hogy a házastársak a házasság megszűnése után tovább használhassák a házasság tartama alatt használt nevüket, azonban nem minden esetben. Amennyiben a feleség nem viselte a házasság fennállta alatt férje nevét a házasságra utaló toldással, úgy a házasság felbontása után sem viselheti. A nő újabb házasság kötése esetén a volt férje nevét a házasságra utaló toldással szintén nem viselheti tovább, és ez abban az esetben sem változik, ha az újabb házassága megszűnt. Ha a volt feleséget szándékos bűncselekmény miatt jogerősen szabadságvesztésre ítélték, a volt férje kérheti a bíróságtól, hogy tiltsák el a nőt a nevének a házasságra utaló toldással való használatától.

A házasság felbontásának vagyoni jogi következményei a házastársi tartás, a közös lakáshasználatának rendje és a vagyoni jog rendezése körében jelennek meg. A házastársi tartás kérdését és a közös lakáshasználatának rendezését a magyar szabályozás egyértelműen a házasság felbontása esetére rendeli szabályozni.^{xxii} E kérdésekben a feleknek megegyezéssel bontás esetén meg is kell állapodniuk a Ptk. alapján.

A házasság felbontása esetén, ha a feleknek közös kiskorú gyermekük van, akkor a szülői felügyeleti jog kérdését, a külön élő szülő és a gyermek közti kapcsolattartást, valamint

a gyermektartás kérdését is rendezniük kell a feleknek. Ez történhet a megegyezésük alapján, illetve a bíróság is szabályozhatja vagy a bontóperben vagy külön eljárás során.

6. Összefoglalás

A Ptk. a házasság felbontását a felek házassági életközösségének teljes és helyrehozhatatlan megromlásához köti. Két fajtáját ismeri a mai szabályozásunk a házasság felbontásának: a megegyezéssel bontást és a tényállással bontást. A tényállással bontás esetén a bíró szabadon mérlegelheti az életközösség megromlásához vezető körülményeket, okokat és a felek magatartását, azonban minden körülményt figyelembe kell vennie, hogy megfelelő ítéletet hozzon. Megegyezéssel bontás során a bíróság nem vizsgálja a házasság megromlásához vezető körülményeket, a házasságot a felek végleges elhatározásán alapuló és befolyásmentes megegyezése alapján bontja fel.

A házasság megszűnésének, így a házasság felbontásának is számos jogkövetkezménye van. A házastársak visszanyerik a házasságkötési képességüket, rendezni kell a házassági vagyoni jogi kérdéseket. Amennyiben a házasság felbontásakor a közös gyermekük kiskorú, a gyermek tartásáról, a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról és a külön élő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartásról is határozni kell.

A mai XXI. századi gondolkodásnak, az emberek szabadabb, a vallástól alig függő világnézetének álláspontom szerint a feldúltsági elven alapuló szabályozás felel meg leginkább. Lehetőséget ad arra, hogy a bíró megpróbálja a feleket rábírni a házasság helyreállítására, azonban, ha ez nem sikerül, akkor felbontja a házasságot. Fontos kiemelni, hogy a házasság felbontása végső megoldás. Ha van remény a házasság helyrehozására, az életközösség visszaállítására, nem kerül sor a bontásra.

Felhasznált irodalom:

ⁱ Richard Bach: Híd az örökkévalóságon át, Budapest, 2003, Édesvíz Kiadó, 160. o.

ⁱⁱ Hegedűs Andrea: Polgári jog – Családjog, Szeged, 2015, R.I.M.Á.K Bt., 70. o.

ⁱⁱⁱ Magyarország Alaptörvénye L) cikk (1) bekezdés

^{iv} Hegedűs, 2015, 70. o.

^v Kőrös András (szerk.): Polgári jog – Családjog, Budapest, 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 63. o.

^{vi} Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, Budapest, 2014, Wolters Kluwer Kft., 655. o.

^{vii} Szeibert Orsolya: Családi jog, Budapest, 2015, ELTE Eötvös Kiadó, 77-78. o.

^{viii} Ptk. 4:21. § (3) bekezdés

^{ix} Ptk. 4:22. §

^x Hegedűs, 2015, 76. o.

^{xi} Kőrös, 2014, 67. o.

^{xii} Kőrös, 2014, 66. o.

^{xiii} Az irányelv a bírókat arra igyekezett rábírni, hogy vizsgálják a házasság megromlásához vezető folyamatokat teljes körűen és ne bontókokat keressenek. Erre azért volt szükség, mert a Csjt. eredeti szövegében szereplő „alapos ok” kifejezés miatt a bírók – főleg azok, akik még alkalmazták a HT-t – egy-egy bontókok meglétét vizsgálták még. (Csiky Ottó – Filó Erika: Családjog I., Pécs, 1995, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 46. o.)

^{xiv} Vékás – Gárdos, 2014, 656- 657. o.

^{xv} A magyar családjog nem használja dogmatikájában a vétkeesség, a vétkes magatartás kifejezéseket. Tanulmányomban így a felróható magatartás kifejezést fogom alkalmazni, amit árnyaltabbnak, így megfelelőbbnek is tartok, ha a felek házasságban tanúsított magatartásáról szükséges értekezni. Fontos megjegyezni, hogy jelen dolgozatban a felróható magatartás kifejezést nem az általános polgári jogi értelmében kívánom használni, hanem kifejezetten abból a célból, hogy érzékeltessem, hogy a két bontási elv tekintetében a vétkes magatartás és a felróható magatartás nem azonos fogalmak. A HT szabályozásában jól használható vétkes magatartás kifejezés meghatározott bontókokra vonatkozott, míg a mai szabályozás kapcsán felmerülő felróható magatartás adott esetekben nem egy-egy ténylegesen véteknek minősülő tette vonatkozik.

^{xvi} Kőrös, 2014, 67. o.

^{xvii} Vékás – Gárdos, 2014, 657. o.

^{xviii} Gyulai Törvényszék 2.Pf.25.035/2015/10. számú ítélete

^{xix} Szeibert, 2015, 83. o.

^{xx} Kőrös, 2014, 68.o.

^{xxi} Vékás – Gárdos, 2014, 655-656. o.

^{xxii} Szeibert, 2015, 88. o.

Teleki Lóránt*

A versenyjogi jogsértések következtében felmerülő magánjogi kárigények

Absztrakt: Jelen tanulmány keretei között a versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos 104/2014/EU irányelv (a továbbiakban: Irányelv) azon kárfogalommal kapcsolatos szempontjai kerülnek górcső alá, melyek megkerülhetetlen jelentőséggel bírnak a versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos magánjogi igényérvényesítések körében. Jelen kutatás a versenyjogi jogsértéssel okozott kár, mint fogalom meghatározásának és számításának módja mellett kitér a potenciális károsulti körre, valamint a károk továbbhárításának problémájára is.

1. Szabályozás előzményei

A versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítésének kötelezettsége évtizedek óta ismert az Európai Unió versenyjogában, ugyanakkor a jogsértés szankciói a legutóbbi időkig a közjog területéről érkeztek.ⁱ A közjogi szankcionálás kezdetben viszonylag centralizált rendszerben működött, mely rendszer feje maga a Bizottság volt. Később a Bizottság dekoncentrált versenyfelügyeleti tevékenységét a nemzeti versenyhatóságok révén, akik feladata a saját tagállam területén megvalósult versenyjogi jogsértések kivizsgálása lett.ⁱⁱ A közjogi jogalkalmazás fejlődése mellett azonban nem történt fejlődés a kartellkárok magánjogi megtérítésének szabályozásában, így az igények érvényesítésének sikeressége továbbra is a tagállami általános kártérítési és eljárási szabályoktól függött.

2. A kártérítési irányelv és a gyakorlati megvalósulás

A tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról szóló 2014/104-es irányelv (a továbbiakban: Irányelv) jelentős mérföldkő a magánjogi jogérvényesítés fejlődésében. Az uniós szabályozásnak köszönhetően európai szinten kikristályosodott az a gyakorlat, mely szerint a versenyjogi jogsértésben résztvevő vállalkozások kötelesek helytállni az általuk okozott károkért is. A kérdéses terület több okból is kodifikációt igényelt, jóllehet eddig is elképzelhető volt az a helyzet, hogy valamely versenytárs/fogyasztó a versenyjogi jogsértésben részt vevő vállalkozást például kartell miatt kártérítési keresettel támadja, hiszen elméleti szinten nagyon könnyű párhuzamot vonni egy létező kartell és a versenytársak károsodása között. Erre vonatkozóan az Irányelv ki is mondja, hogy vélelmezni kell, hogy a kartell által elkövetett jogsértés kárt okozott, különösen az arra gyakorolt hatás révén.ⁱⁱⁱ A

* A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának végzős hallgatója. A szerző elérhetősége: lorant.teleki@gmail.com

gyakorlatban mindazonáltal megfelelő szabályozási háttér nélkül közel sem lenne egyszerű bizonyítani, hogy a kartell ténylegesen kárt okozott egy adott személynek. A deliktuális felelősség megállapításához négy feltétel fennforgásának igazolása szükséges: ok-okozati összefüggés, a jogellenesség, a felróhatóság és maga a károsodás. Az Irányelv számos segítséget nyújt a károsultak részére annak érdekében, hogy igazolják a fenti elemek fennforgását.

Gyakori, hogy a kártérítési igény megalapozottságának igazolásához szükséges bizonyítékok kizárólag az ellenérdekű fél vagy más személy, esetleg magának a versenyhatóságnak a birtokában vannak. Az Irányelv hatékonyan teszi lehetővé a bizonyítékok feltárását, mely lentebb kerül részletezésre. A bizonyítékokra vonatkozó rendelkezésekkel párhuzamosan az Irányelv vélelmet állít fel a kartellezés következtében létrejövő áremelkedésre, a magyar versenytörvény pedig – ennek mintegy kiegészítéseként – 10%-os áremelkedést vélelmez. Fontos elem továbbá, hogy amennyiben egy tagállami versenyhatóság megállapította a versenyjogi jogsértést, úgy ugyanazon tagállam bírósága a versenyhatóság határozatát nem vitathatja. Egy másik tagállam bírósága előtti igényérvényesítés esetében szintén lehet hivatkozni erre a versenyhatósági határozatra, *prima facie* megfordítva a bizonyítási terhet a kartellben résztvevő vállalkozásra. A továbbiakban az Irányelv kárrendezési alapvetéseinek vizsgálatára kerül sor, kezdve a versenyjogi jogsértéssel felmerülő kár speciális elemeinek vizsgálatától, a kár számszerűsítésén át, egészen a kár továbbhárításának jelenségéig.

3. A versenyjogi jogsértés kompenzációjának alapja: a teljes kártérítéshez való jog

Az Irányelv 3. cikkének (1) bekezdése szerint a tagállami jogszabályoknak biztosítaniuk kell, hogy minden, versenyjogi jogsértés következtében kárt szenvedett természetes vagy jogi személynek lehetősége legyen e kár teljes körű megtérítését követelni és teljes körű kártérítést kapni. Az Irányelv megszületése óta egyre jelentősebb figyelmet kap a károsodással kapcsolatos kérdések vizsgálata, különös tekintettel a károsodás mértékére, valamint az igényérvényesítő személyére.

Jelen tanulmány a kártérítési kötelezettség mibenlétének, valamint a kár fajtáinak és a károsultak körének rövid ismertetését követően azokra a területekre fókuszál, amelyek megértése kulcsfontosságú az Irányelv alapján átültetett nemzeti jogszabályok alkalmazásához.

Az Irányelv megszületése óta a Bizottság, valamint az EUB is nagy hangsúlyt fektet az alábbi kérdéskörök vizsgálatára, éreztetve ezzel a kár, mint a kártérítési követelés egyre növekvő jelentőségű fogalmi elemének fontosságát a magánjogi igényérvényesítés eljárásában.

3.1. A kártérítési kötelezettség terjedelme

Az Irányelv, valamint a Tpv. is egyértelműen rendelkezik arról, hogy a versenyjogsértéssel okozott kárt meg kell téríteni.^{iv} A károkozással összefüggésben megtérítendő összeg körébe nem csak a ténylegesen felmerült kár (*damnum emergens*), hanem az elmaradt hasznok (*lucrum cessans*)^v, valamint a *kamatok* is értendőek.^{vi} Ezek a kárelemek alapvetően kiegyenlítési célt szolgálnak, a kártérítés eredményeként a károkozónak a károsultat olyan helyzetbe kell hoznia, mint amilyenben a versenyjogi jogsértés hiányában feltételezhetően lenne.^{vii} A kiegyenlítési célból következik, hogy a kártérítés mértékének és mibenlétének meghatározásakor tekintettel kell lenni a káronszerzés tilalmára is. A káronszerzés tilalmának elve szerint a kártérítés összegéből le kell vonni azt az összeget, ami a károsodott vagyontárgyból a káreset után még megmaradt (*residuum*), továbbá azt az értéket, amely a kár bekövetkezte folytán a károsult vagyonába bekerült (*surrogatum*).^{viii} A káronszerzés tilalmának elve tükröződik az Irányelv 13. cikkében, valamint a Tpv. 88/G. § (2) bekezdésében is, mely alapján a kártérítési per alperese (vagyis a jogsértő vállalkozás) a kárigénnyel szembeni védekezésésként hivatkozhat arra, hogy a felperes részben vagy egészben továbbhárította a versenyjogi jogsértésből eredő árnövekedést.^{ix}

A károsodás mibenlétén vizsgálatkor érdemes külön említést tenni az ún. „árernyőhatás” által okozott kárról is, hiszen ez a jelenség komoly hatást gyakorol a kártérítési kötelezettség terjedelmére. A *Kone-ügyben* hozott főtanácsnoki indítvány szerint akkor beszélhetünk árernyőhatásokról, ha a kartellben részt nem vevő, azonos piacon lévő vállalkozások (az úgynevezett kartellen kívüli vállalkozások) tudatosan vagy nem tudatosan, de a versenyfeltételek mellett egyébként elérhetőnél magasabban állapítják meg saját áraikat, kvázi a kartell „árnyékában”.^x Ennek a fogalomnak tehát komoly jelentősége van a kártérítés mértékének megállapításában, ugyanis árernyő esetén a jogsértő vállalkozások nem csak a tényleges áremelkedésért, hanem azon versenytársak áremeléséért is felelnek, akik nem vettek részt a jogellenes piackorlátozásban.^{xi} Figyelemfelkeltő azonban a Főtanácsnok azon kifejezése, hogy adott esetben a kartellen kívüli vállalkozás a kartell árernyője alatt tudatosan

vagy nem tudatosan emelheti meg árait. Ugyan erre még nem alakult ki gyakorlat, de elgondolkodtató, hogy a kartellben aktívan nem résztvevő, de az árernyő hatása alatt álló vállalkozás rosszhiszemű magatartása minősülhet-e egyéb körülmények figyelembevételével összehangolt magatartásnak vagy sem.

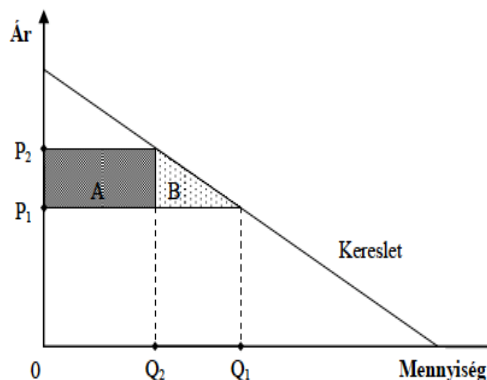
A nem vagyoni érdeksérelemmel összefüggő károk körében gyakran említésre kerül a *holtteher-veszteség*. Holtteher-veszteségnek nevezzük azon piaci szereplők, vállalkozások által elszenvedett kárt, akik a piaci verseny mellett kialakuló ár esetén megvásárolták volna a terméket, de a versenykorlátozás következtében megemelt áron ezt már nem tudták vagy nem akarták megtenni.^{xii} Míg a közgazdaságtan a kartell negatív gazdasági hatásai között említi a holtteher veszteséget is, addig a joggyakorlat ezzel a kártípussal nem explicit módon nem foglalkozik, ennek oka pedig az, hogy nehéz beazonosítani a károsult személyét akkor, amikor egy hipotetikus fogyasztó által elszenvedett kártípust vizsgálunk.^{xiii} Végző soron pedig e címen kártérítést nem lehet követelni, hiszen aligha tekinthető személyiségi jogi jogsértésnek valamely termék, szolgáltatás nélkülözésének ténye.^{xiv}

A *menyiségi hatás*, mint a kartellel összefüggésben jelentkező kár a hipotetikus vevők körében értelmezhető, gyakran azonban nagyon körülményes ennek a számszerűsítése. A holtteher-veszteséggel szemben azonban (amely a termék vásárlásának és felhasználásának elmaradásával járó értéket hivatott szemléltetni) a mennyiségi hatás kedvezőtlen eredményeösszecszerűsíthető, ebből kifolyólag követelhető.^{xv} A mennyiségi hatás a Bizottság iránymutatása alapján kétféleképpen szemléltethető: egyrészt, ebbe az esetkörbe tartozik, ha egy gyártó ténylegesen kevesebbet rendel azon érintett termékből, amelyek ára jogellenesen lett megemelve, és ezzel együtt kénytelen saját kibocsátását is csökkenteni. Másrészt értékesített mennyiség csökkenése miatt kár a Bíróság által a *Weber's Wine World* ügyben került elismerésre.^{xvi} Eszerint a mennyiségi hatásra vezethető vissza az a kár is, amikor egy vállalkozás a jogsértés következtében megemeli a terméke árát, ugyanakkor azt képtelen a megemelt áron eladni. Ez a veszély különösen érintheti azokat rugalmas piacokat, ahol nagyszámú helyettesítő termék áll rendelkezésre.

3.2. A kár fajtái

A kártérítés terjedelme alatt bemutatottakkal összhangban megállapítható, hogy a Bizottsági Iránymutatás alapján alapvetően kétfajta kár különböztethető meg, melyet az alábbi grafikon szemléltet:^{xvii}

- a) az az ártöbbslet, amennyivel a jogsértés következtében a közvetlen és a közvetett vásárlóknak többet kellett fizetniük egy adott termékért (*áreltérítés*)
- b) az abból eredő kár, hogy az áremelkedés következtében a vásárlók kevesebbet vesznek egy adott termékből, vagy csökken a kibocsátás (*mennyiségi kár*)

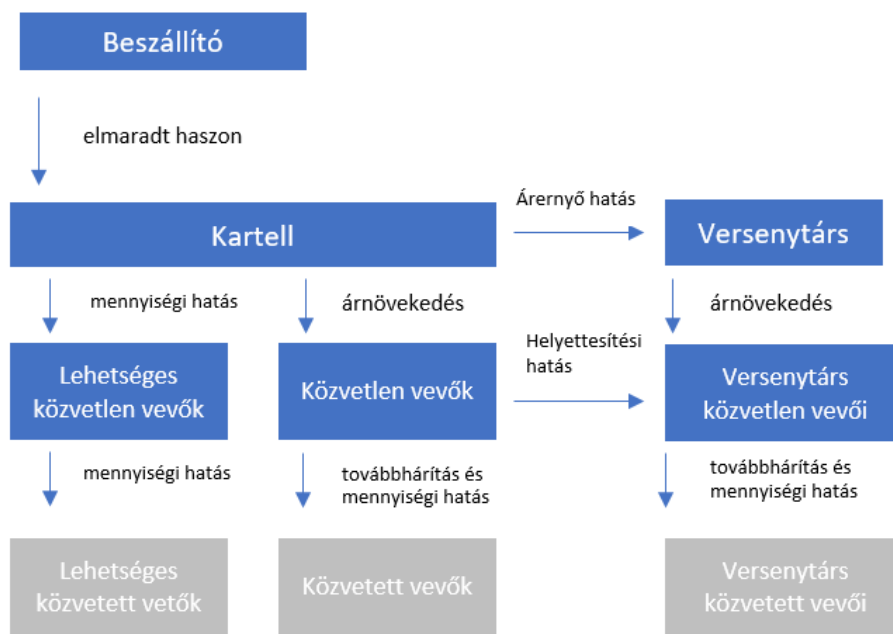
1. ábra, Forrás: Bizottsági Iránymutatás

Az árnöveléssel megvalósult kárt „A” téglalap ábrázolja, azok a vásárlók, akik P1 helyett P2 áron vásároltak, magasabb összeget fizettek a termékért. A mennyiségi kárt „B” háromszög jelöli. A Q1 pont a P1 ponthoz csatlakozik, a kartell hatására azonban P2 ár keletkezett, amely Q2-re mozdította a keresletet. A mennyiségi kár jellemzően összetett ellátási lánc esetén játszik szerepet, hiszen egy gyártó P2 ár mellett lemond Q1 mennyiség vásárlásáról, és csak Q2 mennyiséget vásárol. A gyártónak ilyenkor két lehetősége van: vagy ténylegesen kevesebbet rendel az árnöveléssel érintett termékből, és ezzel együtt kénytelen saját kibocsátását is csökkenteni (ez mennyiségi kár, mely esetében az elmaradt haszon követelésének van helye), vagy pedig továbbhárítja az árnövekedést a saját vásárlóira (a jogsértő vállalkozás közvetlen vásárlói), azaz vizsgálati szemponttá válik, hogy ki tartozik a károsultak körébe.

3.3 Károsult kör

Közvetlenül jogosultak kártérítésre a kartellező vállalkozás *közvetlen vevői/beszállítói*, és az árernyő hatás következtében a *versenytárs vevői* is. Az ellátási lánc második szintjén már a kartellező vállalkozás *közvetett vevői* helyezkednek el. A közvetett vevők védelme rendkívül fontos a magánjogi jogérvényesítés intézményrendszerében, hiszen amint az a következőkben kifejtésre kerül, nagyon gyakran ezen a szinten „csapódik” le a kár.^{xviii} A jelenség mögött az áll, hogy a vállalkozások – különösen akkor, ha az ellátási lánc közbenső szintjén helyezkednek

el – gyakran döntenek úgy, hogy a megfizetik a kartellezés következtében jogellenesen megemelt árakat, ugyanakkor ezzel párhuzamosan ők is megemelik saját termékeik árát, végső soron „továbbadva” a kárt, vagyis az emelt árat az ő saját vevőjének.

Forrás: E.CA Economics, Simone Kohnz

Erőfölénnyel való visszaélés esetén a Gyakorlati Útmutató rámutat, hogy az ún. „kirekesztő visszaélések” (pl. felfaló árazás, kizárólagossági megállapodások) következményeként valamely versenytárs kizorulhat a piacról, vagy romlik a piaci pozíciója. Ennek következtében a piac torzul és a kirekesztő vállalkozás piacellenes módon, mesterségesen tudja fenntartani árait és piaci pozícióját.^{xix} A kirekesztő gyakorlat az azt elszenvedő versenytársnál a legtöbb esetben elmaradt hasznot eredményez^{xx}, a vásárlók esetében pedig a károsodás egyszerűbb példája az erőfölényes túlzó árazásával kapcsolatos áremelkedés, mint kár. Az EUB *flyLAL v. Starptautiskā* ügyben kifejtett álláspontja szerint egy légitársaság versenytársának a fogadó repülőtér által nyújtott szolgáltatási kedvezmény a kedvezményben nem részesülő légitársaság szempontjából olyan kizorító árazásnak minősülhet, amely az erőfölénnyel való visszaélés tilalmába ütközhet, megalapozva ezzel a kedvezményben nem részesülő vállalkozás kártérítési igényét.^{xxi} Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy erőfölénnyel való visszaélés esetén nem alkalmazható sem a Tpv. 88/D. § (4) bekezdésének kárvétele, sem pedig a 88/G. § (6) bekezdésének 10%-os áremelkedésre irányuló vétele, vagyis a károsultnak bizonyítani kell a károsodás tényét és mértékét is.

3.4. A kár továbbhárítása, közvetlen vevők

A továbbhárítás alatt azt a jelenséget értjük, amikor a károsult részben vagy egészben továbbhárította a versenyjogi jogsértésből eredő áreltérítést.^{xxii} A továbbhárítás kérdésének jelentőségét mutatja – egyúttal jelen tanulmányban való vizsgálatát indokolja - hogy a Bizottság az Irányelv megszületését követően egy terjedelmes tanulmányt publikált,^{xxiii} továbbá 2019-ben egy közleményt adott ki, mellyel a nemzeti bíróságok jogalkalmazását igyekszik elősegíteni, egyúttal egységesíteni.^{xxiv} A továbbhárítás kérdésének fokozódó jelentősége tetten érhető az Irányelv megszületését követő tagállami bírósági gyakorlatban is, tekintettel arra, hogy a jogsértő vállalkozások körében gyakori védekezési stratégia a továbbhárításra való hivatkozás. Az Irányelv és a Tpv. rendelkezéseiből, továbbá a Bizottság közleményéből a továbbhárítás jogintézménye mind felperesi, mind pedig alperesi oldalról is megközelíthető, az alábbiakban bemutatott módon.

3.4.1. A továbbhárítás ténye

Egyrészt, az Irányelv 13. cikke és a Tpv. 88/G. § (2) bekezdése a továbbhárításon alapuló *védekezés lehetőséget* rögzíti. A továbbhárításra való sikeres hivatkozás esetén jogsértő vállalkozás nem kötelezhető a továbbhárított károk megtérítésére (*passing-on defence*).^{xxv} A továbbhárítás intézménye dogmatikailag ezzel olyan *sui generis* jogintézménnyé lépett elő, amellyel az alperes anélkül élhet, hogy külön is megindokolná azt, hogy az áreltérítés továbbhárítása milyen alapon (jogalap nélküli gazdagodás elkerülése, káronszerzés tilalma, stb) teszi indokolttá a felperesi kárigény elutasítását, vagy a kár csökkentését.^{xxvi} A magyar ítélkezési gyakorlat a továbbhárításra való hivatkozást nem kifogásként, hanem a kár, a vagyonszőkenés bekövetkezésének hiányát megalapozó tényként értékeli, mely alapján továbbhárítás esetén a kár be sem következettnek minősül.^{xxvii}

Másrészt, amint arra a Bizottsági Iránymutatás is rámutat, a továbbhárítás intézménye nem csak a védekezést szolgálja. A közvetett vevők ugyanis arra a tényre is alapíthatják kártérítési keresetüket, hogy a jogsértés közvetlen vevői áthárították a jogsértés következtében megtörtént árnövekedést, melynek következtében a jogsértéssel okozott károsodás a közvetett vevőnél jelentkezik. Az Irányelv előtt a gyakorlatban ugyanakkor már a közvetlen vevők esetében is komoly viták bontakoznak ki a károsodás megtörténtének bizonyításával

kapcsolatban, a közvetett vevők szintjén pedig még ennél is problémásabb volt bizonyítani, hogy a versenyjogi jogsértés következtében közvetett módon károsultak. Az Irányelv alapján a Tpv. a probléma kiküszöbölésére olyan vélelmet állít fel, mely alapján vélelmezni kell az árnövekedés áthárítását abban az esetben, ha (i) az alperes versenyjogi jogsértést követett el, (ii) amely árnövekedést eredményezett az alperes közvetlen vevőjénél, (iii) és a szóban forgó termékekből vagy szolgáltatásokból, vagy ezekből származtatott termékekből, illetve szolgáltatásokból a kárigénnyel fellépő vásárolt.^{xxviii} A jogtudomány viszonylag egységes álláspontot képviselt a vélelem felállításának szükségességében, hiszen ez a vélelem jelentősen megkönnyíti a határokon nagyon gyakran átnyúló ellátási láncokban keletkezett jogellenes anomáliák korrigálását.^{xxix}

	Védekezés	Igényérvényesítés
Jogalap	Irányelv: 13. cikk Tpv.: 88/G. § (2) bek.	Irányelv: 12. cikk (1) bek. Tpv.: 88/D. § (1), (2)
Bizonyítás	Alperes bizonyít ^{xxx}	Felperes bizonyít (közvetett vevő) ^{xxxi}
Eredmény	Elmaradt haszon továbbra is érvényesíthető, de itt már Felperes bizonyít ^{xxxii}	3 konjunktív feltétel bizonyítása esetén megdönthető vélelem áll fenn a továbbhárításra vonatkozóan ^{xxxiii}

Továbbhárítás alperesi és felperesi oldalról

Az árnövekedés továbbhárítására vonatkozó rendelkezések azonban számos további, elméleti kérdést felvetnek. Az Irányelv 15. cikke alapján közvetett vevők igényei esetén a számszerű áremelkedés mértékét a bíróságnak kell megbecsülnie, ez pedig továbbra is komoly bizonyítási kihívás a károsult közvetett vevőnek.^{xxxiv} További problémát vet fel, hogy elméletileg nem kizárt a kompenzáció teljes elmaradásának lehetősége. Ez az eset akkor merülhet fel, ha a közvetlen vevő ügyében a nemzeti bíróság megállapítja az árnövekedés továbbhárítását, de a közvetett vevő keresetét az árnövekedés továbbhárításának hiányára hivatkozva elutasítja, hiszen ilyen esetben a jogsértő vállalkozás végső soron mentesül a kártérítés fizetése alól. A bizonytalanság elkerülése érdekében a Bizottsági Iránymutatás a tagállami bíróságok részére javasolja felfüggesztés, illetve az egyesítés mérlegelését.

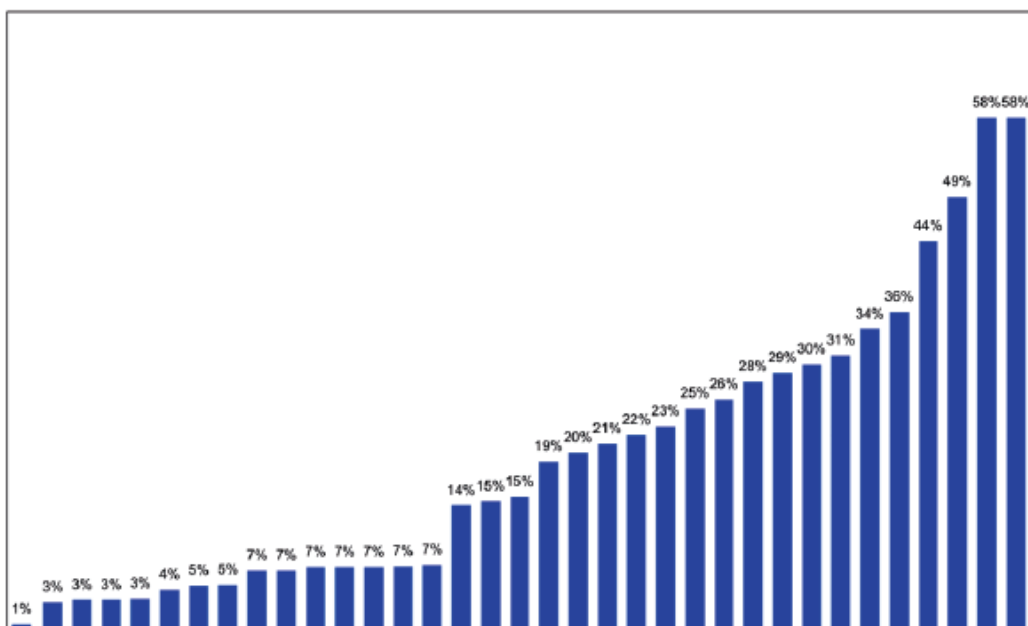
3.4.2. Továbbhárított áreltérítés mértéke

A továbbhárítás vizsgálati körében azonban csak az egyik elem a továbbhárítás tényszerű megtörténtének megállapítása. Az Irányelv 12. cikkének (5) bekezdése a nemzeti bíróságok hatáskörébe utalja az továbbhárított árnövekedés mértékének felbecslését. A továbbhárítással okozott kár összecszerűségét továbbra is a felperes közvetett vevőnek kell bizonyítania, mindazonáltal amint arra a Bizottság is rámutat, az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvével ellentétes lenne, ha a nemzeti bíróság pusztán azért utasítana el egy igényt, mert a fél nem tudja pontosan számszerűsíteni a továbbhárított hatásokat.^{xxxv}

Minőségi bizonyítékok	Mennyiségi bizonyítékok
Egy vállalkozás üzleti magatartását, árképzési stratégiájának megértését segíti elő: - szerződések - belső dokumentumok - pénzügyi/számviteli jelentések^{xxxvi} - tanúvallomások, - szakértői vélemények - ipari jelentések és piaci tanulmányok^{xxxvii}	Ökonometria i módszerek adataival függnek össze: - eladási árak, kiskereskedelmi és fogyasztói árak - pénzügyi jelentések - szakértői vélemények - rendeletileg meghatározott árak - mennyiségben kifejezett forgalom - kedvezmények - inputköltségek és költségelemet

1. táblázat, Forrás: Bizottsági Iránymutatás

A közvetett vevők vonatkozásában is nagy jelentőségű az Irányelv 17. cikk (2) bekezdésének azon rendelkezése, mely szerint kartellben elkövetett versenyjogi jogsértés esetén vélelmezni kell a károkozás tényét. A felállított vélelem megdöntése statisztikailag lehetetlen, csak a mértékét lehet a nullához közeli vagy azzal egyenlő mértékre szorítani.^{xxxviii} Magyarországon a közvetett vevők számára különösen kedvező a Tpv. 88/G. § (6) bekezdésének azon rendelkezése, mely a kartellel okozott jogsértés esetén *tízszázaléknyi árnövekedést vélelmez*. A károkozás vélelmének fennállása mellett azonban továbbra is a közvetett károsultat terheli annak bizonyítása, hogy az árnövekedést milyen mértékben hárították tovább, ez pedig az ellátási lánc alacsonyabb szintjén lévő vállalkozás számára különösen nehéz, hiszen számos olyan tényt kell figyelembe venni, ami összetett gazdasági modellek elemzését, szakértő(k) igénybevételét teszi szükségessé.

2. ábra: Átlagosan az árnövekedés 18%-a kerül áthárításra, de a szélsőértékek között jelentős különbség mutatkozik. Forrás: Laborde

A továbbhárított kár megtérítésének hatékony követelését azonban nem csak az árnövekedésre vonatkozó vélelem segíti elő. Az Irányelv 14. cikkének (1) bekezdésének utolsó fordulata alapján a felperes közvetett vevő ésszerű mértékben *bizonyítékfeltárást* kérhet alperestől, vagy akár harmadik személytől (akár a közvetlen vevőtől is).

3.5. Kárvélelem és kárszámítás

A versenykorlátozással okozott kár kiszámítására a közgazdaságtan számos módszert alkalmaz. A szakértő közgazdászok jellemzően az *időbeli összehasonlító módszert* („*before-and-after*”) alkalmazzák, melynek lényege, a jogsértés hatása által érintett időszakban kialakult tényleges helyzetet hasonlítják össze az ugyanazon a piacon a jogsértés hatását megelőző vagy a hatások megszűntét követően előállt helyzettel.^{xxxix}

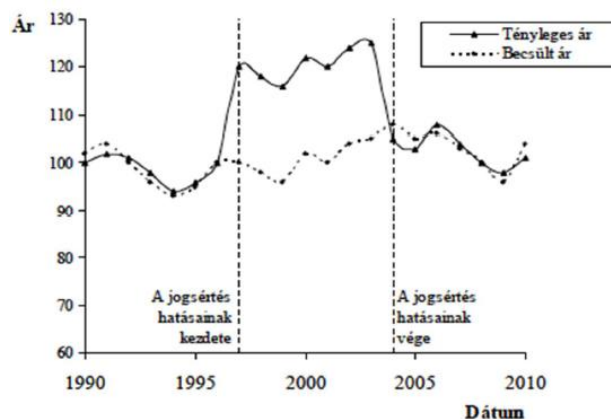
A károk számszerűsíthetőek az ún. *szimulációs módszerrel*, mellyel megpróbálják szimulálni az érintett piac helyzetét a jogsértés bekövetkezése nélkül. A szimuláció eredményeképpen létrejövő fiktív piac jellemzői kerülnek összehasonlításra a jelenlegi adatokkal, a negatív különbségeket pedig a kartell terhére értékelik. Gyakori módszer továbbá,

hogy az adott termékpiaci változásokat *más, a jogsértéssel nem érintett földrajzi piacon vizsgálják („yardstick”)*.

A károk számítására használt modellek körében a Bizottsági Útmutató említi továbbá a *regresszió számítás*át. Regresszió számítás esetén azt szükséges megvizsgálni, hogy egy adott termék árára (mint változóra) milyen hatással vannak egyéb változók (például nyersanyag költsége, kereslet alakulása, stb.) az így kinyert adatokból pedig következtetéseket vonnak le a jogsértéssel okozott kár mértékére vonatkozóan.^{xi} A regressziószámítás hátránya, hogy gyakran a kartellek titkosságához képest irreálisan sok konkrét adatot és komoly elemzőmunkát igényel.

Végül a Bizottsági Iránymutatás a *költségalapú és pénzügyi alapú módszert* említi, mely a jogsértő vállalkozás forgalmából próbál meg következtetéseket levonni. A költségalapú módszer esetén a jogsértő vállalkozás termelési költségeit és a haszonkulcsainak arányát vizsgálják, míg pénzügyi alapú módszer a vállalkozás pénzügyi teljesítményéből kiindulva értékeli, hogy az elért bevételek és haszonkulcsok mennyiben tudhatók be piaci hatásoknak, és mennyiben a jogsértésnek.^{xli} A jogsértő vállalkozás tényleges többletbevételének kiszámítása után meg kell vizsgálni, hogy ez a nyereségesség hogyan alakult volna a jogsértés hiányában.^{xlii}

A fenti bemutatott módszerek kartell esetén végső soron ugyanarra az eredményre vezetnek, mégpedig arra, hogy a kartell következtében (jellemzően az ár tekintetében) torzulás következett be az érintett piacon. Tovább bonyolítja a kár meghatározását az ún. „árernyő-hatás”.^{xliii} Ennek a fogalomnak komoly jelentősége van a kártérítés mértékének meghatározásakor, ugyanis ez alapján a jogsértő vállalkozások nem csak a tényleges áremelkedésért, hanem azon versenytársak áremeléséért is felelnek, akik nem vettek részt a jogellenes piackorlátozásban.^{xliv} Ez levezethető az Irányelv 3. cikkében megfogalmazott teljes kártérítéshez való jog elvéből, továbbá a Bíróság *Kone-ügy* kapcsán tett megállapításaiból.^{xlv}

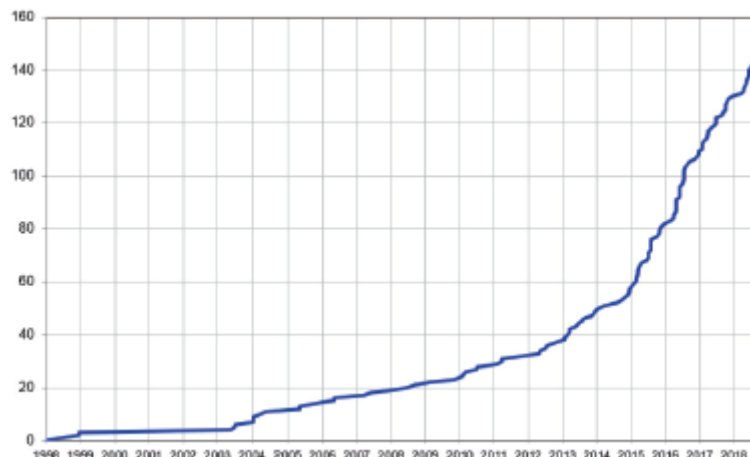
3. ábra: A kartellel érintett időszakban az árak piacellenesen emelkednek. Forrás: Bizottsági Iránymutatás

4. Az Irányelv hatásai számokban, összefoglalás

Tanulmányunkban az Irányelv hatására bekövetkezett változásokat kívántuk bemutatni a károsulti perek vonatkozásában. A tagállami bíróságok értelmezési és jogalkalmazói gyakorlata, valamint az EU által közzétett iránymutatások nyomán szignifikánsan kezd megmutatkozni, hogy a versenyjogsértések nyomán induló kártérítési perekről a jelen – és várhatóan Magyarországon a közeljövő - legmeghatározóbb jogi jelenségei körében beszélhetünk.

Az Irányelv tagállami jogok egységesítésére irányuló törekvés szempontjából jelentős mérföldkőnek tekinthető. Az Irányelv létrejötte előtt a tagállami szabályozás rendkívül heterogén képet festett, amely a károsultakat gyakran érdekeltté tette a forum shoppingban. Az új szabályozás implementálásával a tagállami anyagi jogszabályok nagyfokú hasonlóságot mutatnak, mely részben kihúzza a forum shopping méregfogát. Ugyanakkor továbbra is maradtak jelentősnek mondható eltérések, például nem kizárt, hogy Hazánk a jövőben vonzó célpontja lesz a versenyjogi kártérítési igényeknek, tekintettel a fentiekben már kifejtett 10%-os kárvélelemre.

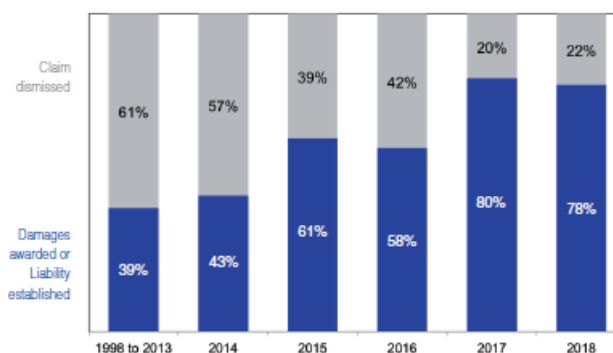
Az Irányelv átültetését követően az érintett 30 európai ország felsőbbbíróságai előtt eddig 150 kartellezéssel összefüggő eljárás volt vagy van folyamatban. Az eljárások eredményeként eddig 242 ítélet született, melyből 35 esetben állapította meg a Bíróság kártérítési kötelezettséget.^{xlvi}

4. ábra, Az Irányelv következtében jelentősen megnőtt a kártérítési keresetek száma.

Forrás: Laborde

Megemlítendő azonban, hogy lehetőség van a károkozó és a károsult közötti megegyezésre, ezért az igényérvényesítés sikerének esélyét jobban szemlélteti a marasztaló és az elutasított keresetek egymáshoz való aránya. Az Irányelv vitathatatlan eredménye, hogy számos jogi akadályt lebontott a károsultak igényérvényesítése előtt. Ennek eredményeként látványosan megnőtt a sikeres igényérvényesítések aránya is. Az igényérvényesítés sikerességének esélyére komoly befolyást gyakorolhat, ha a keresetindítást megelőzően a versenyhatóság vizsgálata megállapítja a jogsértést, az említett 35 eset 43%-ban ilyen típusú, ún. *follow-on* kereseteken alapult.

5. ábra sikeres kártérítési igényperek aránya. Forrás: Laborde

Beszédes képet kapunk, ha az elutasított igényeket vizsgáljuk. A legtipikusabb ok, amiért a bíróságok előtt a felperesi igények nem állják meg a helyüket, a kár bekövetkeztének elégtelen bizonyítottsága (az esetek 33 %-ban), míg a legritkábban előforduló indok az oksági kapcsolat hiánya.^{xlvi}

Ezekből az adatokból is látható, hogy az Irányelv alapvetően meghatározza a magánjogi igényérvényesítések helyzetét a versenyjogsértések körében. A sikeres kártérítési igények immanens kritériuma a károsodás bekövetkeztének megfelelő bizonyítása, ennek okán a joggyakorlat kiemelt figyelme a kár, valamint a bizonyítás területére világosan megfigyelhető.

Felhasznált irodalom:

ⁱ Doherty, B., 22. old

ⁱⁱ A Tanács 1/2003/EK rendelete (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról, 22. cikk

ⁱⁱⁱ Irányelv (47) preambulumbekzdés, továbbá 17. cikk (2) bek., ugyanakkor ez a vélelem megdönthető vélelem

^{iv} Irányelv 3. cikk (1) bek., Tpkt. 88/D. § (1) bek.

^v Az elmaradt haszon számítására vonatkozóan lásd Juzgado Mercantil numero 2 de Barcelona (Kereskedelmi Bíróság, Barcelona) 45/2010. sz. ügyben (Céntrica Energía S.L.U./Endesa Distribución Eléctrica S.A.) 2011. január 20-án hozott határozata

^{vi} Irányelv 17. cikk (3) bek., Tpkt. 88/D. § (1), utalva a Ptk.-ra, melynek 6:522. § (2) bekezdése rendelkezik erről. A kamatok megtérítéséről az Irányelv ugyan nem foglalkozik, de a kárfelelősség deliktualis jellegéből adódóan valószínűleg más tagállamokban is lehetőség van a kamatigény érvényesítésére, vélhetően az általános kamatmérték alapján.

^{vii} Irányelv 3. cikk (2) bek.

^{viii} Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez - Szerkesztette: Vékás Lajos / Gárdos Péter

^{ix} A károszerzés és a továbbhárítás jogintézményi kapcsolatához lásd Muzsnyay Á., 38. o.

^x Julianne Kokott főtanácsnok indítványa a C-557/12. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2014:45, 2. pont

^{xi} Csépai B., 115-117. o.

^{xii} Fuglinszky Á., 27. o.

^{xiii} Csépai B., 122. o.

^{xiv} Fuglinszky Á., 22. o.

^{xv} Gyakorlati Útmutató, 41-42. o.

^{xvi} C-147/01 sz. ügy, 98-99 bek.

^{xvii} Bizottsági Iránymutatás, 41. o.

^{xviii} Irányelv, (41) preambulumbekzdés

^{xix} Gyakorlati Útmutató, 54. old.

^{xx} az elmaradt haszon kiszámítására vonatkozóan lásd: a Stockholms tingsrätt (Stockholmi Kerületi Bíróság) a T 32799-05 és T 34227-05 sz., (Europe Investor Direct AB és társai kontra VPC Aktiebolag) egyesített ügyekben hozott 2008. november 20-i ítélete

^{xxi} C-27/17 sz. ügy, 47. bek

^{xxii} Tpkt. 88/G. § (2)

^{xxiii} Bizottság (2016)

^{xxiv} Bizottsági Iránymutatás (2019)

^{xxv} Csöndes M. / Fenyőházi A., 167. o.

^{xxvi} Csöndes M. / Fenyőházi A., 168. o.

^{xxvii} Csöndes M. / Fenyőházi A., 168. o.

^{xxviii} Tpkt. 88/G. § (3) bek, Irányelv 14. cikk (2) bek.

^{xxix} Mariana, S. A. 245-246. o.

^{xxx} Irányelv 13. cikk 2. mondata

^{xxxi} Irányelv 14. cikk (1) bekezdés

^{xxxii} Irányelv 12. cikk (3) bekezdés

^{xxxiii} Tpkt. 88/G. § (3) bek, Irányelv 14. cikk (2) bek.

^{xxxiv} A magyar implementáció annyiban megkönnyíti a bizonyítást, hogy a Tpkt. 88/G. § (6) bekezdése 10%-os ártérítést vélelmez

^{xxxv} Bizottsági Iránymutatás (2018) (38) bek.

^{xxxvi} lásd: A Cour d'Appel de Paris (Párizsi Fellebbviteli Bíróság) 2014. február 27-i ítélete a 10/18285. számú ügyben (SNC DouxAliments Bretagne et al kontra Société Ajinomoto Eurolysine).

^{xxxvii} lásd: a S- og Handelsretten (a dán Tengerészeti és Kereskedelmi Bíróság) 2015. január 15-i ítélete az SH2015.U-0004-07. számú ügyben (Cheminova A/S kontra Akzo Nobel Functional Chemicals BV et al).

^{xxxviii} Polauf T., 178. o.

^{xxxix} Lásd például a Corte d'Appello di Milano (Milánói Fellebbviteli Bíróság) a Bluvacanze ügyben hozott 2003. július 11-i ítéletét és a Corte d'Appello di Milano (Milánói Fellebbviteli Bíróság) az I, 308 sz., Inaz Paghe kontra Associazione Nazionale Consulenti del Lavoro ügyben

hozott 2000. február 3-i ítéletét (mindkét ügyben „előtte”, „közben” és „utána” összehasonlítás); a Landgericht Dortmund (Dortmundi Tartományi Bíróság) 13 O 55/02. Kart sz. (Vitaminpreise) ügyben hozott 2004. április 1-jei ítéletét („közben” és „utána” összehasonlítás);

^{xi} Gyakorlati Útmutató, 69. bek.

^{xli} Gyakorlati Útmutató, 107 és 114. bek.

^{xlii} Gyakorlati Útmutató, 117. bek.

^{xliii} Például, adott egy 10 szereplős tésztagyártói piac, ahol a 10 szereplőből 5 árörögzítésre vonatkozó megállapodást köt egymással. Az így létrejövő kartell következtében ez az 5 vállalkozás megemeli az árakat. A jogsértésben részt nem vevő vállalkozások érzékelik, hogy az emelt árak ugyanúgy versenyképesek, ezért ezen vállalkozások is elkezdik megemelni a saját árakat. Végso soron pedig az 5 szereplő összejártszása következtében mind a 10 szereplő megemelte az árait.

^{xliv} Csépai B., 115-117. o.

^{xlv} C-557/12. 33-34. bek

^{xlvi} Laborde, J.F.

^{xlvii} Laborde, J.F.

Bemutatkozik a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium

Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium

Közösség, szakmaiság, lehetőség

Hozd ki a legtöbbet egyetemi éveidből a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium segítségével!

A Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégiumnak célja -immáron nyolcadik éve-, hogy az egyetemi oktatás kiegészítéseként olyan **közösséget** teremtsen a hallgatóknak, ahol nem csak a szakma **gyakorlati** oldalát ismerhetik meg, hanem egy életre szóló, generációkon átívelő közösség tagjaivá válhatnak, amit mi csak úgy hívunk magunk között, hogy JÖSz család.

JOGTUDOMÁNY

Az egyetemi oktatást
kiegészítő szakmai
többség

MŰVELŐDÉS

Szórakozás, kultúra,
kikapcsolódás, amely
során életre szóló
közösség épül

SZERETETSZOLGÁLAT

Felelősségünk és
kötelességünk, hogy
együtt segítsünk
másokon

Kurzusok

Az Egyetemek oktatói,
illetve gyakorló
jogászok által tartott
heti rendszerességű, a
jog legkülönbözőbb
területeivel foglalkozó
interaktív
foglalkozások.

Kollégium

A JÖSz nem csak
szakmai szervezet,
hanem egy egyetemi
éveken túlmutató
közösség is, melynek
kollégiumi épületünk
ad otthont.

Nyelvi képzés

Idegen nyelvi
képzésrendszerünk
által javíthatod
munkapiaci
versenyképességed.

JÖSz Jogtudományi Szemle
2020. évfolyam 1. szám (2020/1.)

HU ISSN 2732-1916

JÖSz Jogtudományi Szemle
2020 / 1. szám